

# จารึกวัดปู่บัว: คำแปลใหม่ การกำหนดอายุ บริบททางประวัติศาสตร์ และตำนาน

## The Wat Pu Bua Inscription: A New Translation, Dating, and Historical and Fictional Contexts

ตรงใจ หุตางกูร

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

Trongjai Hutangkura

Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation)

E-mail: trongjai.h@sac.or.th

วันรับบทความ: 23 สิงหาคม 2564 (Received August 23, 2021)

วันแก้ไขบทความ: 9 กันยายน 2564 (Revised September 9, 2021)

วันตอบรับบทความ: 4 ตุลาคม 2564 (Accepted October 4, 2021)

### บทคัดย่อ

จารึกวัดปู่บัว จารด้วยอักษรธรรมล้านนา แต่พบที่สุพรรณบุรี เหตุใดการใช้อักษรของภาคเหนือจึงมาปรากฏในภาคกลาง และเกี่ยวข้องกับช่วงเวลาใดในความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับล้านนา แม้มีการเผยแพร่คำอ่านภาษาบาลีและการแปลศัพท์แล้ว แต่ยังไม่เคยมีการแปลเป็นภาษาไทยโดยสมบูรณ์ เพื่อคลี่คลายปัญหาดังกล่าว งานวิจัยนี้ จึงแปลคำอ่านบาลีเป็นภาษาไทย และปรับแก้วันทางจันทรคติของจารึกให้เป็นระบบพุทธศักราชไทยสากล เพื่อการเสนอข้อสมมุติฐานทางประวัติศาสตร์ ผลวิจัยพบว่า จารึกนี้เป็นการประกาศบุญสถาปนาพระพุทธรูปไว้แก่เมือง สันนิษฐานว่าผู้สร้างอาจเป็นเจ้าของเมืองสุพรรณบุรีกับภรรยาชาวลำพูน จึงมีแรงศรัทธาใช้อักษรธรรมล้านนาตามความเชื่อทางชาติพันธุ์ของภรรยา แม้ว่าเชิงสถิติแล้ว ความเป็นไปได้ของวันเดือนปีสร้างจารึกตามปฏิทินไทยสากลมีจำนวนมากถึง 26 ศักราช แต่ที่เป็นไปได้มากที่สุดคือ วันอาทิตย์ที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2089 ไทยสากล ซึ่งห่างจากเหตุการณ์สมเด็จพระไชยราชาธิราชเสด็จตีได้เมืองลำพูนราว 4 เดือน

จึงเป็นไปได้ว่า แม่นางชาวลำพูนผู้นี้ถูกจับเป็นเชลย และต่อมาได้เป็นภรรยาของเจ้าเมืองสุพรรณบุรี อนึ่ง ช่วงเวลานี้ อาจคู่ขนานไปกับตำนานขุนแผน ซึ่งสอดคล้องกับข้อสมมุติฐานเกี่ยวกับช่วงอายุของขุนแผน การสงครามกับล้านนา และการได้นางลาวทองหญิงแดนล้านนามาเป็นภรรยา เหล่านี้อาจเป็นร่องรอยของข้อเท็จจริงที่เหลืออยู่ในนิทาน

**คำสำคัญ:** สุพรรณภูมิ หริภุญชัย จารึกอักษรธรรมล้านนา ความสัมพันธ์  
อยุธยา-ล้านนา ตำนานขุนแผน

### Abstract

The Wat Pu Bua Inscription was written in the Tham Lanna script, but it was found in Suphanburi. Why was a script characteristic of the Northern region found in the Central region? And which historical period of relationship between Ayutthaya and Lanna does it reflect? Although the Wat Pu Bua inscription has been translated into Pali some of the terms have been translated into Thai, a full Thai translation had not been done yet. To solve this problem, this research translated the full Pali text into Thai, and calibrated the lunar calendar's date of the inscription into the modern Thai calendar system for interpreting historical context. The result indicates that the purpose of the inscription was to announce the benevolence of the chief of Suphanburi and his wife, who was Lamphun-born, in founding a Buddha's Image for the city. That is why the Tham Lanna script was used as a religious expression of her ethnic beliefs. Although there are twenty-six possible dates corresponding to the inscription, the most likely one is Sunday 21<sup>st</sup> April 2089 BE (1546 AD, proleptic Gregorian calendar), which followed the day that King Chairachathirat seized Lamphun city around four months later. It is possible that a Lamphun

noblewoman was captured as prisoner of war, and then transferred to become a wife of the chief of Suphanburi. Furthermore, this time interval might be contemporaneous with the Legend of Khun Phaen in which Khun Phaen's estimated age is determined by the Ayutthaya-Lanna war, and his marriage with Nang Lao Thong, a Lanna woman. These might be clues reflecting fact in the fiction.

**Keywords:** Suphannaphum, Hariphunchai, Tham Lanna Inscription, Ayutthaya-Lanna Relations, Legend of Khun Phaen

### จารึกวัดปู่บัว: การเผยแพร่โดยไม่รู้ต้นตอ

จารึกวัดปู่บัวนั้น ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันมากนัก เพราะยังไม่เคยได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่โดยกรมศิลปากร อย่างไรก็ตาม กลับมีสำเนาคำอ่านเผยแพร่ต่อกันมาในหนังสือประเภทรวมความรู้สุพรรณบุรี กล่าวคือ เมื่อ พ.ศ. 2505 มีการเผยแพร่คำอ่าน “จารึกเจดีย์วัดปู่บัว” ในบทความ “ลานทองจากสุพรรณ” โดยผู้เขียนนิรนาม ในหนังสือ “ที่ระลึกเปิดอาคารศาลจังหวัดสุพรรณบุรี ศาลแขวงสุพรรณบุรี” (นิรนาม, 2505: 93-95) ผู้เขียนเล่าว่า ได้ขอให้ผู้เชี่ยวชาญของกรมศิลปากร ซึ่งไม่ประสงค์ออกนาม ช่วยตรวจคำอ่าน “จารึกลานทองวัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุพรรณบุรี”<sup>1</sup> ที่มีผู้คัดลอกไว้ แต่ผู้เชี่ยวชาญได้ตอบกลับว่า ตนได้เคยอ่านแปลไว้แล้ว จึงมอบผลงานอ่านแปลดังกล่าวให้ อีกทั้งยังมอบคำอ่าน-คำแปลศัพท์ของ “จารึกลานนาที่ได้จากวัดปู่บัว” ให้อีกหนึ่งสำเนา (นิรนาม, 2505: 89) ถัดมา พ.ศ. 2506 คำอ่าน-คำแปลศัพท์ดังกล่าวได้ถูกพิมพ์ซ้ำในหนังสือ “การประชุมพุทธศาสนสมาคมแห่งประเทศไทยครั้งที่ 11 ณ จังหวัดสุพรรณบุรี” (พุทธสมาคมจังหวัดสุพรรณบุรี, 2506: 299-300) และซ้ำอีกครั้ง พ.ศ. 2517 ในหนังสือ “สารพัดเรื่องเมืองสุพรรณ” (นิรนาม, 2517: 90-91) นอกจากนี้ มนัส โอภากุล (ม.ป.ป.: 29-31; 2527: 45-46) ได้นำคำแปลศัพท์ของจารึกนี้ ซึ่งได้แก่คำว่า “โสวณณภูมิ” (= ซึ่งสุวรรณภูมิ) มาสนับสนุนความสำคัญของพื้นที่ ต.รั้วใหญ่ ต.พิหารแดง และ ต.สนามชัย เพื่อตีความว่า ขอบเขตชุมชนโบราณเมืองสองพันบุรี ควรอยู่บนฝั่งตะวันออก

ของแม่น้ำสุพรรณบุรี เพราะพื้นที่ดังกล่าวมีการกระจายตัวของพระพุทธรูป ศิลปะลพบุรีอย่างมีนัยยะ

การไม่รู้ที่มาของข้อมูลและไม่รู้ว่าจารึกอยู่ที่ใด อีกทั้งยังมีการเผยแพร่คำอ่านนั้นต่อกันมาให้เป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มผู้สนใจประวัติศาสตร์ โบราณคดี และพระเครื่อง นานเข้าก็เกิดความคลางแคลงกันว่า “จารึกแผ่นนี้ อาจไม่มีอยู่จริง” (ปัญชลิต, 2564: สัมภาษณ์) “ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ” จึงสืบหาที่อยู่ของจารึกจากเอกสารเก่าที่เกี่ยวข้อง โดยได้รับความอนุเคราะห์จากกรมศิลปากรคือ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ จังหวัดสุพรรณบุรี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุพรรณบุรี สำนักหอสมุดแห่งชาติ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ปริศนาถูกคลี่คลายเมื่อสำนักหอสมุดแห่งชาติ ได้ให้ความอนุเคราะห์มอบสำเนาทะเบียนจารึกของ “จารึกเจดีย์แก้ววัดปู่บัว” ให้แก่ชมรมฯ จารึกนี้มีเลขทะเบียน “สพ.8” และเป็นลานทองจารด้วยอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี 4 บรรทัด อ่านโดย ฉ่ำ ทองคำวรรณ (ปัญชลิต, 2564: สัมภาษณ์; ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ, 2564ข) ดังนั้น ผู้เชี่ยวชาญที่ไม่ประสงค์ออกนามอาจเป็น “ฉ่ำ ทองคำวรรณ” กระทั่งเดือนมีนาคม พ.ศ. 2564 ชมรมฯ ได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร จึงทราบว่าจารึกนี้ได้รับการเก็บรักษาไว้ในคลังของพิพิธภัณฑ์ ด้วยชื่อทะเบียน “ลานทอง” เลขวัตถุ 11/6 มีจารึกอักษรธรรมล้านนา 3 บรรทัด (ปัญชลิต, 2564: สัมภาษณ์; ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ, 2564ข) แต่ทะเบียนของ 2 แหล่ง ระบุจำนวนบรรทัดไม่ตรงกันว่า 4 หรือ 3 บรรทัด ซึ่งคงต้องตรวจสอบแก้ไขต่อไป ชมรมฯ ได้ตั้งชื่อจารึกนี้ว่า “จารึกลานทองวัดปู่บัว” และเผยแพร่การค้นพบใน “เฟซบุ๊ก” ของชมรมฯ เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2564 ด้วยชื่อเรื่อง “คลายปริศนาจารึกลานทองวัดปู่บัว จ.สุพรรณบุรี” (ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ, 2564ก) พร้อมแนบคลิปวิดีโอแนะนำไว้ใน “ยูทูบ” (ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ, 2564ข)

### ความสำคัญของวัดปู่บัวและการค้นพบจารึก

วัดปู่บัว ต.สนามชัย อ.เมืองฯ จ.สุพรรณบุรี ตั้งอยู่บนฝั่งน้ำด้านตะวันออกของแม่น้ำสุพรรณบุรี ห่างจากกำแพงเมืองสุพรรณบุรีขึ้นไปทางทิศเหนือราว 2 กิโลเมตร (Google Maps, 2021) เล่ากันว่า เดิมชื่อ “วัดปลุกบัว” ได้ชื่อมาจากเมื่อครั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จศึกยุทธหัตถี ทรงนำศพทหารมาชำระที่หนองน้ำหน้าวัด แล้วทรง “ปลุกบัว” เพื่อขอขมาวิญญูณ วัดนั้นจึงได้ชื่อ “วัดปลุกบัว” ต่อมาเพี้ยนเป็น “วัดปู่บัว” (ปัญญาสิทธิ์, 2564: สัมภาษณ์; อบต. สนามชัย, 2564) กระนั้น ปัญญาสิทธิ์ โชติกเสถียร (2564: สัมภาษณ์) ได้สืบค้นแผนที่และเอกสารเก่าแล้วพบว่า แผนที่กระทรวงมหาดไทย ช่วง พ.ศ. 2438-2439 ระบุชื่อ “วัดผักบัว” แผนที่ภูมิศาสตร์กรมแผนที่ทหารช่วง พ.ศ. 2459-2460 ระบุชื่อ “วัดปู่บัว” แต่แผนที่เก่ารุ่นถัดมาบางฉบับ มีการใช้ชื่อ “วัดปลุกบัว” แล้ว นอกจากนี้ รายงานทะเบียนวัดในจ.สุพรรณบุรี ของสำนักงานพระพุทธศาสนา จ.สุพรรณบุรี ระบุว่า วัดปู่บัวตั้งเมื่อ พ.ศ. 2476 และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2489

อนึ่ง ที่วัดปู่บัวนี้ มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่มีอายุเก่าแก่ไปถึงพุทธศตวรรษที่ 18 และเป็นเหตุให้พบจารึกกลานทองนี้ด้วย กล่าวคือ ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2473 เจดีย์เก่าองค์หนึ่งที่วัดปู่บัวพังทลายลงมา เอกสารแจ้งการพบโบราณวัตถุภายในเจดีย์นั้น มีข้อความระบุว่า “พระพุทธรูปศิลา นาคปรกชนิดหินทราย บรรจุอยู่ในพระเจดีย์ รวมทั้งคงดีและชำรุดราว 30 องค์ กับมีลานทอง จารึกด้วยอักษรขอมลาว เป็นภาษามครบรรจุในโล” (ปิยะดา, 2564; ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ, 2564: นาที 3:22-4:02) ถัดมาเกือบ 5 ปี เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2478 กรมศิลปากรจึงได้ขึ้นทะเบียนวัดปู่บัว (ต.พิหารแดง อ.ท่าพี่เลี้ยง ขณะนั้น) เป็นโบราณสถานแห่งชาติ (ราชกิจจานุเบกษา, 2478) ปัจจุบันพระพุทธรูปนาคปรกดังกล่าว อยู่ในวิหารวัดปู่บัว 1 องค์ (อบต. สนามชัย, 2564) และจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุพรรณบุรี 1 องค์ ผลการศึกษาทางประวัติศาสตร์ศิลปะระบุว่า เป็นศิลปะเขมรแบบบายน ผสมผสานฝีมือช่างท้องถิ่นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุพรรณบุรี, 2564)

## การศึกษาและตีความเนื้อหาที่ผ่านมา

ในคำอ่าน-คำแปลศัพท์ของจารึกนั้น คำว่า โสวณณภูมิ (= สุวรรณภูมิ) เป็นคำสำคัญที่ถูกหยิบยกขึ้นมาอภิปราย ดังที่ผู้เขียนนิรนามตั้งข้อสังเกตว่า ทำไม “กลางเมืองสุวรรณภูมิ” จึงมาอยู่ที่วัดปู่บัว (นิรนาม, 2505: 95) หรือ ปรากฏในงานของ มนัส โอภากุล (ม.ป.ป.: 29-31; 2527: 45-46) ซึ่งเชื่อว่า “กลางเมืองสุวรรณภูมิ” หมายถึงอาณาบริเวณของเมืองสองพันบุรี ในพื้นที่ ต.รั้วใหญ่ ต.พิหารแดง และ ต.สนามชัย หรือ พระมหาจุฬินพงษ์ วุฑฒิวโรโส และคณะ (2560: 23) ก็อ้าง “โสวณณภูมิ” เชื่อมโยงคำนี้กับชื่อเมือง “สุวรรณปุระ” ที่ปรากฏในจารึกปราสาทพระขรรค์ที่มีอายุช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 และอาจหมายถึงอาณาบริเวณวัดปู่บัวไปจนถึงเตาบ้านบางปูน จ.สุพรรณบุรี แต่งานชิ้นนี้ก็มิได้บอกทั้งที่มาของข้อมูลจารึกนี้กับแนวคิดดังกล่าวว่า อ้างอิงมาจากงานผู้ใด

นอกจากนี้ ฉันทัส เพียรธรรม (2560: 277) ซึ่งศึกษาพัฒนาการของรัฐสุพรรณภูมิ ให้ข้อมูลว่า เจดีย์วัดปู่บัวมีอิทธิพลศิลปะปาละอายุพุทธศตวรรษที่ 18 กรมศิลปากรได้บูรณะและพบอิฐดินเผาอักษรขอมโบราณ ที่สำคัญคือ ฉันทัส เพียรธรรม ได้ค้นพบเอกสารที่ตนเรียกว่า “เอกสารตกสำรวจ” คือสำเนาจารึกลานทองวัดปู่บัวอยู่ที่สำนักหอสมุดแห่งชาติ มีเนื้อหาว่า “บุคคลจากเมืองหริภุญชัยได้มาสร้างพระศาสนา (เจดีย์?) ขึ้นที่เมืองสุพรรณภูมิ” ซึ่งอาจเป็นสำเนาของ ฉ่ำ ทองคำวรรณ แต่ทะเบียนจารึก “สป.8” ของสำนักหอสมุดแห่งชาติ ระบุว่า “อ.ชะเอม แก้วคล้าย ลงทะเบียน 17 สิงหาคม 2526 หมายเหตุว่า ทำตามหลักฐานบัญชีเดิม ไม่มีสำเนาจารึก” (ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ, 2564: นาทิ 4:27-4:44) ซึ่งคงต้องตรวจสอบกันต่อไป

ล่าสุด พิชญ์ อุทัยภพ (2561: 29-32) เสนอว่า อาจเป็นจารึกของ กษัตริย์ผู้ครองเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งพระราชมาตามาจากราชวงศ์เมืองหริภุญชัย และควรเป็นสมัยที่สุพรรณบุรีเป็นเอกเทศจากอยุธยา ซึ่งอาจทำใน พ.ศ. 1825 1885 หรือ 1945 แต่เป็นไปได้มากที่สุดคือ พ.ศ. 1945 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระ

พระนครินทร์ แต่ พิษณุ อุทัยภพ ก็ยังตั้งคำถามกับข้อสันนิษฐานของตนอยู่หลายประการ ซึ่งก็ยังไม่สามารถหาคำอธิบายที่ไม่ติดขัดกันเองได้

จะเห็นได้ว่า ที่ผ่านมา การเข้าถึงข้อมูลของจารึกวัดปู่บัวเป็นไปได้อย่างจำกัด และยังไม่มี การแปลเป็นภาษาไทยที่สมบูรณ์ การใช้ประโยชน์จากเนื้อหาของจารึกนี้ จึง “ทำได้ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย” เป็นเหตุให้การสันนิษฐานที่ผ่านมายังอยู่บนพื้นฐานของ “คำแปลที่ไม่ชัดเจน” ทำให้เกิดข้อจำกัดในการเชื่อมโยงกับบริบททางประวัติศาสตร์ ดังนั้นวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้คือ (1) การจัดทำบทแปลภาษาไทย เพื่อเผยแพร่สู่สาธารณะ (2) การกำหนดอายุเบื้องต้นสำหรับเนื้อหาจารึก และ (3) การตั้งสมมุติฐานที่เป็นไปได้ทั้งทางประวัติศาสตร์และตำนาน ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้สนใจในหลากหลายแวดวงได้มีโอกาสรับรู้และศึกษาเรื่องราวของจารึกนี้

### การแปลจารึกวัดปู่บัวเป็นภาษาไทย

คำอ่านเดิม: คำอ่านภาษาบาลีซึ่งตีพิมพ์ในบทความ “ลานทองจากสุพรรณ” (นิรนาม, 2505: 93-95) มีดังนี้

ศรีสวสตี หริภุญชัยย ชาเตน มาตา เสฏโฐ อนุตตรโร ปิตา ตเร อิตินาเมณ อัยยิก ปิตา ญาณเทพ ปิตา (ห..ร..ล) มหิสูโร โสวณณภูมิ ตุรคสส วสเส เอกาทสส รวิทิวเส เวสาขยมาเส สุลปักษิเตน สิริโสตถิวัส โภชนวส ชา สัษฐาปิโต ชินวร นครสส

และคำแปลศัพท์ มีดังนี้ 1) หริภุญชัยย = เมืองลำพูน 2) ชาเตน = ชาตะเกิด 3) มาตา = มารดา 4) เสฏโฐ = เศรษฐี 5) อัยยิก = อัยยิกา 6) ปิตา = บิดา 7) ญาณเทพ = ชื่อบุคคล 8) มหิ = แผ่นดิน หรือ พระเจ้าแผ่นดิน 9) สูโร = ผู้กล้าหาญ 10) โสวณณภูมิ (เพลง โอ เป็น อุ) = สุวรรณภูมิ หรือ สุพรรณบุรี 11) ตุรค (ตุร + คม) = สัตว์ผู้ไปได้รวดเร็ว คือ ตุรค์ หรือ ม้า 12) เอกาทสส = สิบเอ็ด 13) รวิทิวเส (รวิทิวา) = วันอาทิตย์ 14) เวสาขยมาส (วิสาขยมาส) = เดือนหก 15) สุลปักษิเตน (สุลก + ปกข) = ชีกขาว หรือ ข้างขึ้น 16) สิริโสตถิวัส = ชื่อพระชั้นเจ้าคุณ 17) โภชนวส = ชื่อพระชั้นเจ้าคุณ 18) ชา = เกิด หรือสร้าง 19) สัษฐาปิโต (สั + สั + ฐา + ณาเป + อิ + ตา)

= ร่วมกันสร้างขึ้นพร้อมกันดีแล้ว 20) **ชินวร** = พระพุทธเจ้า ในที่นี้หมายถึง พระพุทธรูป 21) **นครสส** (นคร + อีสส) = กลางเมือง แต่มีศัพท์ 5 คำ ที่ไม่ได้รับการแปลคือ 1) **อนุตนโร** 2) **ตเร** 3) **อิตี** 4) **นาเมน** และ 5) **วสุเส**

**วิจารณ์ศัพท์:** ต้องแก้ไขการพิมพ์ ญ ร หย สฐ เป็น ณ จ หย สฐ ตามหลักการปริวรรต (จันทบูรินญาณ, 2537) ผู้ประพันธ์ใช้ “คำบาลีประสมสันสกฤต” 5 คำ คือ 1) **ณาน** (ป. ญาณ; ส. ชณาน) (จันทบูรินญาณ, 2537: 319) 2) **มहि** (ป. มหิ; ส. มหิ, มหิ) (จันทบูรินญาณ, 2537: 610; Monier-Williams, 2003: 802) 3) **เวสาขย** (ป. เวสาข; ส. ไวสาข) อนึ่ง มีคำสันสกฤตที่ใกล้เคียงคือ “ไวสาขย” แต่เป็นนามของมุนีตนหนึ่ง (Monier-Williams, 2003: 1026) 4) **สุล** ในคำว่า สุลปภ (ป. สุกภป; ส. ศุกภป) (จันทบูรินญาณ, 2537: 839) 5) **สฐาปิโต** (ป. จปิโต; ส. สฐาปิโต) (จันทบูรินญาณ, 2537: 320) สำหรับคำบาลีที่อาจสะกดคลาดเคลื่อนมี 4 คำ คือ 1) **ตเร** ควรเป็น “ตีเร” 2) **เอกาทสส** ควรเป็น “เอกาทสี” 3) **สิริ** ควรเป็น “สิรี” และ 4) **ชา** ควรเป็น “ชาโต”

**คำอ่านใหม่:** เมื่อปรับปรุงศัพท์แล้ว จึงได้คำอ่านภาษาบาลีของจารึกวัดปู่บัว สำหรับการแปลใหม่ในครั้งนี้คือ

**ศรีสวัสติ** หริภุญไชยชาเตน มาตา / เสฏโฐ อนุตตรโร ปิตา [ตี]เร  
อิตี นาเมน อัยยิกปิตา / ญาณเทพปิตา (ห . . ร . . ล) มหิสฺสโร โสวณณ  
ภูมิ / ตุรคสส วสุเส เอกาท[สี] รวิทิวเส เวสาขยมาเส สฺส[ก]ลปภ  
เตน / สิรีโสตุถิวิสโฆชนวสชา[โต] สสฐาปิโต ชินวร นครสส /

การแปลใหม่ครั้งนี้ ใช้ “ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต” (จันทบูรินญาณ, 2537) “พจนานุกรมภาษาบาลี-อังกฤษของสมาคมบาลีปกรณ์ ฉบับออนไลน์” (DDSA, 2021) “ธาตุปทีปิกา” (หลวงเทพคุณานุศิษฐ์, 2540) และ “พจนานุกรมภาษาสันสกฤต-อังกฤษของโมนิเยร์-วิลเลียมส์” (Monier-Williams, 2003) ได้ผลดังนี้

(1) **ศรีสวัสติ** (ส. ศรีสวสติ; ป. สิรีโสตุถิ) = [ขอ]ความสุขยิ่ง[จงมี]; **ศรี** (ส. ศรี; ป. สิรี) ดั่งงาม ประเสริฐ เลิศเลอ; **สวัสติ** (ส. สวสติ; ป. โสตุถิ, สุวตุถิ) ความสุข

ความสบาย; **อธิบาย:** “ศรีสวสดี” เป็นคำสันสกฤตเพียงคำเดียวในจารึก ซึ่งควรสะกดตามอักขรวิธีว่า “ศรีสฺวสฺติ” ถ้าการปริวรรตมาถูกต้อง แสดงว่าผู้จารอักษรตั้งใจใช้อักขรวิธีแบบเขียนคำไทย ดังพบว่าคำประเภนี้ เช่น ศรีศุภมัสฺสุ ศรีสิทธิสฺวสฺตี หรือ ศรีสฺวสฺตี เป็นคำมงคลที่ใช้เริ่มต้นการเขียนจารึกล้านนา เฉพาะคำว่า “ศรีสวสดี” มีใช้ในจารึก 6 หลัก เขียนภาษาไทยล้านนาด้วยอักษรฝักขาม สะกดตามอักขรวิธีเดิมคือ 1) **สรีสวสสตี** ในจารึกบ้านหนองน้ำถุ้ง พ.ศ. 2038 (ชม.62) 2) **สรีสวตัสสะตี** ในจารึกวัดแก้วหลาด พ.ศ. 2040 (ชม.4) 3) **สรีสวสสะตี** ในจารึกวัดกลางพยาว พ.ศ. 2042 (ลพ.33) 4) **ศรีสวสตี** ในจารึกวัดศรีสุพรรณ พ.ศ. 2052 (ชม.25) 5) **สรีสวตตี** จารึกการสร้างพระมหามณฑป (พะเยา) พ.ศ. 2078 (ลพ.12) 6) **สรีสวสสตี** ในจารึกการสร้างฉัตร พ.ศ. 2375 (ลป.3) และอีก 1 หลักที่ใช้อักขรธรรมล้านนาเขียนภาษาไทยล้านนาคือ 7) **สรีสวสสตี** ในจารึกการสร้างปฏิสังขรณ์พระมหาชินธาตุเจ้าลำปาง พ.ศ. 2500 (ลป.16) (กรมศิลปากร, 2551: 16, 25, 62, 206, 245, 289, 354) ข้อมูลนี้แสดงว่าหมายเลข 1) ถึง 5) เป็นจารึกรุ่นใกล้เคียงกัน ซึ่งนิยมใช้คำนี้ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ทั้งที่เชียงใหม่และลำพูน โดยมีความแปรผันของการใช้ ด/ต แต่หมายเลข 6) กับ 7) เป็นจารึกรุ่นหลัง พบเฉพาะที่เมืองลำปาง ซึ่งใช้ “ท” แทนเสียง “ด” ดังนั้น อักขรวิธีของ “ศรีสวสตี” ในจารึกวัดปู่บัว จึงเทียบได้กับ 4) “ศรีสวสตี” ของจารึกวัดศรีสุพรรณ พ.ศ. 2052 มากที่สุด ต่างกันเพียง ตี/ติ เท่านั้น

(2) **หริภุญไชยชาเตน มาตา** = แม่ [นาง] โดยกำเนิด [เป็น] เหล่ากอหริภุญช์

(2.1) **หริภุญไชย** = หริภุญชัย ลำพูน; **หริ** = ทอง เขียวไข่มุก เหลือง พระวิษณุ; **ภุญไชย** = บริโณค, แผลงจาก ภุณชน (ของกิน การกิน), เทียบคำกริยา ภุณชติ (= ใช้ กิน บริโณค); **อธิบาย:** หริภุญชัย เป็นชื่อทางตำนานของเมืองลำพูน เกิดจากการปรับเสียงคำท้องถิ่น เทียบเสียงคำสันสกฤต-บาลี; การสะกดชื่อ “ลำพูน” ที่เก่าที่สุดพบในจารึกวัดช้างล้อม (สท. 18; พ.ศ. 1927) ว่า “รพฺพฺญ” (สำนักหอสมุดแห่งชาติ, 2548: 147) และในจารึกพระยาหลวงวชิรปราการ (ชม.19; พ.ศ. 2322) ว่า “ลพฺพฺญ” (กรมศิลปากร, 2551:

71) ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ชื่อเดิมของ “ลำพูน” ควรเป็น “รพูน” และอาจเป็น คำมอญโบราณคือ **ฐิรุ (รพิน)** แปลว่า มั่นคง (Shorto, 1971: 324; Nai Tun Way, 2012: 956) ซึ่งตรงกับคำมอญคือ **อุรุ (พิน อ่าน เป็น)** แปลว่า แน่น มั่นคง (จำปี, 2551: 411) ในการสร้างศัพท์นั้น “รพูน” ถูกแยกเป็น 2 พยางค์ คือ “ร” กับ “พูน” พยางค์ “ร” ถูกแปลงเป็น “หริ” และพยางค์ “พูน” ถูกแปลงเป็น “ภูษ” จากนั้นเติม “ชัย” เป็นสร้อยนาม จึงได้ชื่อ “หริภูษชัย” เนื่องจาก “ภูษ” แปลว่า กิน ดังนั้น จึงแต่งตำนานเมืองว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาเสวยพระกระยาหาร ณ ที่แห่งนี้ แล้วมีพุทธทำนาย; ชื่อ “หริภูษชัย” ที่เก่าที่สุด พบมีใช้ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 17 ในจารึกอาณาจักรปุนไชย (ลพ.5) ว่า “ปุนเชยฺน(คร)” (จำปา และคณะ, ม.ป.ป.: 113) หรือ “(ปฺ)ญฺ(ไช) . น . .” (ฮันเตอร์, 2556: 109) กับจารึกวัดแสนข้าวท้อ (ลพ.7) ว่า “. . (ภฺ)เชยฺมทานคร” (จำปา และคณะ, ม.ป.ป.: 115) หรือ “(หริภฺ) ญเชยฺมทานคร” (ฮันเตอร์, 2556: 107) ชื่อนี้ยังคงใช้มาถึงสมัยที่ภาษาไทยแพร่หลายแล้ว โดยพบในจารึกวัดพระยืน (ลพ.38; พ.ศ. 1914) ว่า “นครหริปฺญไชย” และ “เมืองหริปฺญไช” (สำนักหอสมุดแห่งชาติ, 2548: 131-132) จารึกวัดพระธาตุหริภุญไชยมุมตะวันตกเฉียงเหนือ (ลพ.15; พ.ศ. 2043) (กรมศิลปากร, 2551: 297) หรืออีกชื่อคือ จารึกหริปฺญชบุรี (ลพ.15) (จำปา และคณะ, ม.ป.ป.: 45) ว่า “หริปฺญชบุรี” และ จารึกพระยาหลวงวชิรปราการ (ชม.19; พ.ศ. 2322) ว่า “หริภุญชย” (กรมศิลปากร, 2551: 71); ตำนานเกี่ยวกับที่มาของชื่อ “หริภุญชัย” มีใน “ชินกาลมาลีปกรณ์” ว่า เมื่อฤๅษีวาสุเทพสร้างเมืองแล้ว จึงอัญเชิญนางจามเทวีจากเมืองละโว้มาครองราชย์ ครั้นนางจามเทวีเสด็จมาถึง ฤๅษีวาสุเทพ ฤๅษีสฤงคทนต์ และชาวเมือง อัญเชิญให้พระนางขึ้นนั่งบนกองทองคำ แล้วจึงทำพิธีอภิเษก ด้วยเหตุที่นางจามเทวีได้รับอภิเษกให้ครองเมืองบนกองทองคำ เมืองนี้จึงได้ชื่อว่า “หริภุญชัย” (แสง (แปล), 2518: 90) เพราะ ทองคำ ก็คือ “หริ” แต่ก็ได้ไขความว่า “ภุญชัย” แปลมาอย่างไร; ดู อธิบายศัพท์ (6.2) โภชนวส

(2.2) **ชาเตน** = โดยกำเนิด; วิภัติที่ 3 เอกพจน์ ของ ชาต = เกิด ถือกำเนิด

(2.3) **มาตา** = แม่; วิภัติที่ 1 เอกพจน์ ของ มาตุ; ตามเนื้อความคือ “แม่นาง” ซึ่งเป็นคำเรียกยกย่อง เช่นภรรยาของเจ้าเมือง; **อธิบาย:** ในจารึกภาษาไทยบนลานโลหะที่พบในภาคกลางนั้น ถ้าผู้ทำบุญเป็นหญิงสูงศักดิ์ เรียก “แม่นาง” แต่เป็นไพร่ทั่วไป ผู้ชาย เรียก “พ่อ” ผู้หญิง เรียก “แม่” ถ้ามีอายุ เรียก ปู่ ย่า ลุง ป้า และถ้าอายุไม่มาก เรียก “ชื่อลำดับตัว” (บุตรชายลำดับที่ 1-12: อ้าย ญี่ สาม ไส จั่ว ลก เจด แปด เจ้า จ้ง นิง สอง / บุตรหญิงลำดับที่ 1-10: เอื้อย อี้ อ๋าม ไอ อัว อก เอก แอก เอา อัง) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 810) เช่น จารึกวัดส่องคบ 1 (พ.ศ. 1951) (หอสมุดแห่งชาติ, 2529: 77) มีชายสูงศักดิ์คือ ขุนเพชญสาร กับ ขุนหลวงพระศรีแก้ว มีหญิงสูงศักดิ์คือ แม่นางสร้อยทอง แม่นางศรีมูล แม่นางพั้ว แม่นางจก มีไพร่ชายหญิงคือ พ่อไฉ และชื่อผู้อายุ้น้อยคือ อ้ายแก้ว อ้ายเจ้า ยี่กะ ยี่ช้าง ไส จั่ว อีลัง อามน้อย อามเสน หรือ จารึกเจ้าเถรศรีเทพศิริมานนท์ 1 (พ.ศ. 1956) (หอสมุดแห่งชาติ, 2529: 174) มี แม่นางสร้อยทอง แม่อาม แม่น้อย ย่าออกศรี พ่อจั่วลูกเขย หรือ จารึกเจ้าเถรศรีเทพศิริมานนท์ 2 (พ.ศ. 1956) (หอสมุดแห่งชาติ, 2529: 177) มี ปู่สิงหนทเจ้าเมือง แม่วัง ปู่ญ พ่อไสย แม่เพง หรือ จารึกวัดส่องคบ 2 (หอสมุดแห่งชาติ, 2529: 190) มี แม่สันแก้ว พ่อสาม แม่เพ็ญ หรือ จารึกวัดส่องคบ 4 (หอสมุดแห่งชาติ, 2529: 95) มี เจ้าแม่เวง แม่นางอ้ายจ้ง แม่เอย แม่แจชา แม่ขอ แม่อก แม่เอต

(3) **เสฏโฐ อนุตตรโร ปิตา [ตี]เร อิติ นาเมน อัยยิกปิตา** = ย่าแลพ่อ โดยนามว่า [เป็น]ในฝ่ายพ่อ[เมือง] [ผู้]ประเสริฐ [แล]สูงส่ง; **อธิบาย:** ปัญหาการแปลคือ คำว่า “อัยยิกปิตา” เพราะแปลตามศัพท์ได้ว่า “พ่อของย่า” (อัยยิกาย ปิตา) หรือ ปู่ทวด ซึ่งไม่น่าเป็นไปได้ แต่ถ้าจะแปลว่า “ย่าแลพ่อ” (อัยยิกา จ ปิตา จ) จะพบว่าคำนี้ลงวิภัติผิดไปจากหลักการสมาส แต่ถ้าเนื้อหาต้องการสื่อว่า ญาติ “ในฝ่ายพ่อเมือง” (ปิตา ตีเร) มีใครบ้าง ก็ควรเป็น ย่า (อัยยิกา) กับ พ่อ (ปิตา) ของ “พ่อเมืองผู้ประเสริฐแลสูงส่ง” (เสฏโฐ อนุตตรโร ปิตา); ดู อธิบาย ศัพท์ (3.7) อัยยิกปิตา

(3.1) **เสฏโฐ** = ประเสริฐ; วิภัติที่ 1 เอกพจน์ของคำคุณนาม **เสฏฐ** =

ดีที่สุด เลิศ ประเสริฐ; **อธิบาย:** คำแปลเดิมให้ไว้ว่า “เศรษฐี” ซึ่งไม่ใช่ เพราะ  
ว่าคำนี้เป็น คุณนาม “เสฏฐ” ลงวิภัติที่ 1 เพื่อขยาย “ปิตา” ซึ่งเป็นปุงลิงค์  
(นามเพศชาย) จึงเป็น “เสฏฐ” ส่วนคำบาลีที่แปลว่า เศรษฐี คือ “เสฏฐี”  
เป็นปุงลิงค์

(3.2) **อนุตฺตโร** = สูงส่ง; วิภัติที่ 1 เอกพจน์ของคำคุณนาม **อนุตฺตร** =  
เหนือกว่าอื่นใด ไร้เทียมทาน สูงส่ง; **อธิบาย:** รูปคำมาจาก อน (ไม่) + อุตฺตร  
(สูง) = ไม่มีสิ่งใดสูงกว่า อยู่เหนืออื่นใด นัยคือ เลิศเลอ ยอดยิ่ง เยี่ยมยอด

(3.3) **ปิตา** = พ่อ; วิภัติที่ 1 เอกพจน์ ของ **พิตุ**; ตามเนื้อความคือ  
“พ่อเมือง” หรือ เจ้าเมือง; **อธิบาย:** จากรูปประโยคเป็นการกล่าวถึงบุคคล  
สองคนคู่กันคือ “มาตา” กับ “ปิตา” หาก “มาตา” ตรงกับ “แม่นาง”  
“ปิตา” ก็ควรมีฐานะที่เท่าเทียมกันเป็น “พ่อเมือง” ดังในจารึกวัดสองคบ 1  
(พ.ศ. 1951) (หอสมุดแห่งชาติ, 2529: 77) มีคู่ “พ่อ-แม่” ผู้สูงศักดิ์ 2 คู่ คือ  
ขุนเพชรสาร (เจ้าเมือง) กับ แม่นางสร้อยทอง (ออกศรีมาตาพินดา) และคู่  
ของพ่อตาแม่ยายเจ้าเมืองคือ ขุนหลวงพระศรีแก้ว กับ แม่นางจก ดังนั้น ใน  
บทนี้ ผู้วิจัยจึงขอแปลตามบริบทว่า “พ่อเมือง”

(3.4) **ตเร**; ที่ถูกคือ **ติเร** = ในฝั่ง ในฝ่าย ในข้าง; วิภัติที่ 7 เอกพจน์  
ของ **ติร** = ฝั่ง ชายฝั่ง ชายหาด ฝั่งน้ำ; **อธิบาย:** คำปริวรรตเดิมคือ “ตเร” ซึ่ง  
มาจากศัพท์ “ตฺร” แปลว่า แผ คือสิ่งที่ใช้ข้ามฝั่งน้ำ แต่เป็นความหมายที่ไม่เข้ากับ  
บริบท จึงเป็นไปได้ว่า รูปคำอาจตกสระ อี จึงควรเป็น **ติเร** แปลว่า ฝั่งน้ำ อนึ่ง  
ผู้ประพันธ์คงมุ่งเอาความหมายว่า “ฝั่ง” เทียบกับความหมายไทยที่แปลว่า  
ฝ่าย เพื่อให้หมายถึง “ในฝ่ายพ่อ” ดังบทว่า “ปิตา ติเร”

(3.5) **อิตี** = ว่า ดังนี้; อรรถศัพท์: นิบาต.

(3.6) **นาเมน** = โดยชื่อ; วิภัติที่ 3 เอกพจน์ของ **นาม** = นาม ชื่อ

(3.7) **อยยิกปิตา** = ย่าแลพ่อ; เป็นรูปทวนทวนสมาส จาก **อยยิกา** จ  
ปิตา จ, แต่วิภัติที่ถูกต้องควรเป็น **อยยิกปิต**; **อธิบาย:** คำแปลเดิมของ “อยยิก”  
คือ อัยยิกา คือ อัยยิกา ย่า ยาย แต่ศัพท์นี้มีได้ลงวิภัติใดเลย หากต้องการให้  
หมายถึง ย่า/ยาย ควรลงวิภัติที่ 1 เอกพจน์ เป็น **อยยิกา/อยยกา** หรือ ให้

หมายถึง ปู่/ตา ก็ควรเป็น อัยยโก ผู้วิจัยจึงพิจารณาว่า “อัยยิก” คือ “อัยยิกา” ที่ถูกลบวิภัติออกเพื่อการสมาสกับ “ปิตา” เป็น “อัยยิกปิตา” ซึ่งเป็นไปได้ 2 แบบ คือ (1) “ตปฺปฺริสสมาส ฉฺฉฐิตฺตปฺปฺริสสะ” คั่นศัพท์ได้เป็น “อัยยิกาย ปิตา” แปลว่า พ่อของย่า ปู่ทวด แม่คำแปลนี้ถูกตามไวยากรณ์ แต่เป็นไปได้ยากที่ปู่ทวดซึ่งอายุมากเกินไป เป็นญาติเพียงผู้เดียวในพิธี (2) “ทวันทวสมาส” คั่นศัพท์ได้เป็น “อัยยิกา จ ปิตา จ” แต่ว่าวิภัติของคำที่ได้ ไม่ตรงกับคำจารึก กล่าวคือ หากสมาสแบบสมมหาโร ต้องให้รูปคำเป็นเอกพจน์ ที่ลงวิภัติ อ เป็น “อัยยิกปิต” (ย่าแลพ่อ) หรือ สมาสแบบบอสมมหาโร ต้องให้รูปคำเป็นพหูพจน์ ลงวิภัติตามศัพท์ตัวท้าย เป็น “อัยยิกปิตโร” (ย่าแลพ่อทั้งหลาย) ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ผู้ประพันธ์อาจลืมเปลี่ยนวิภัติ ให้เป็น “นาเมน อัยยิกปิต” (ดูหลักการสมาสใน พระเทพปริยัติโมลี (สุทฺธฺ์), 2560: 168-172) ดังนั้น คำแปลว่า “ย่าแลพ่อ” ของเจ้าเมือง ดูจะเข้ากับบริบทเนื้อหาได้ดีกว่าการแปลว่า “ปู่ทวด” ของเจ้าเมือง

(4) **ถานเทพปิตา (ท . . ร . . ล) มหิสฺสโร โสวณณภูมิ** = [คือ]พ่อญาณเทพ  
 \_\_\_\_\_ ผู้หาญกล้าแห่งแผ่นดิน ซึ่งสุพรรณภูมิ

(4.1) **ถานเทพปิตา** = พ่อญาณเทพ (ชื่อบุคคล); **อธิบาย:** จาก ถาน (ความรู้) + เทว (เทพ) = เทพแห่งความรู้; ผู้ประพันธ์ติดการสะกดคำแบบสันสกฤต เพราะ “ถาน” ตามบาลีคือ ถาณ และสันสกฤตคือ ชูถาน ซึ่งชัดเจนว่า -น ใน “ถาน” มาจากรูปคำสันสกฤต; หากแปลศัพท์นี้ตามรูปคำจะได้ว่า “พ่อของญาณเทพ” ซึ่งหมายถึงพ่อผู้ให้กำเนิดบุคคลชื่อญาณเทพ ซึ่งก็ยังคงกำกวม ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่า ผู้ประพันธ์บทบาลีนี้ใช้วิธีประพันธ์ภาษาบาลีแบบไทย นั่นคือ ใช้ความเข้าใจโครงสร้างและหน้าที่ของศัพท์แบบไทย เพียงแต่แปลให้เป็นคำบาลี ดังนั้น หากภาษาไทยใช้คำเรียกยกย่องนำหน้าชื่อว่า พ่อ หรือ แม่ เมื่อแปลเป็นบทบาลีจึงใช้ ปิตา และมาตา เช่น “พ่อญาณเทพ” ถูกแปลเป็นบาลีว่า ถานเทพปิตา เนื่องจากข้อความช่วงนี้ ชำรุดไม่สมบูรณ์ คำแปลจึงยังคงมีความกำกวม ข้อเท็จจริงที่ได้จากคำจารึกจึงมีเพียงว่า บุคคลผู้นี้ อยู่ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการสถาปนาพระพุทธรูป

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้การตีความไปได้ จึงจำเป็นต้องตั้งเงื่อนไขเพื่อการสันนิษฐาน คำถามแรกคือ นามนี้เป็นของพระภิกษุ หรือฆราวาส? จากการสืบค้นชื่อ “ญาณเทพ” โดยผู้วิจัย พบว่ามีการใช้นามนี้ในจารึกเมืองพะเยา 2 หลัก คือ จารึกมหาสามีเจ้าญาณเทพคุณวัดบ้านดอน (พย.10; 2046) อักษรฝักขาม ภาษาไทย กับ จารึกสมเด็จมหาสามีญาณเทพ (พย.57; พ.ศ. 2032) อักษรฝักขาม ภาษาไทย (ประเสริฐ และคณะ, 2534: 124 และ 207) ซึ่งเป็นนามพระเถระ ดังนั้น ชื่อ “ญาณเทพ” ในจารึกนี้ จะเป็นนามพระเถระได้หรือไม่? แม้แต่บริบทการตั้งชื่อด้วยคำว่า “ญาณ” ก็ปรากฏเป็นนามพระเถระ เช่น จารึกประวัติการทำสังคายนาและรายนามพระสงฆ์ (พล.3) ในบทภาษาไทยปรากฏชื่อ ญาณมงคล ญาณสาคร ญาณพงศ์ และญาณโฆส (สำนักหอสมุดแห่งชาติ, 2548: 450-454) แต่ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่าชื่อ “ญาณเทพ” ในจารึกวัดปูบันนั้น หากผู้ประพันธ์มุ่งให้เป็นนามภิกษุ ก็ควรเขียนเป็นบาลีว่า “ญาณเทพเถโร” แทนที่จะใช้ว่า “ญาณเทพพิตา” และการใช้ “พิตา” นั้น อาจบ่งชี้ว่าบุคคลผู้นี้เป็นฆราวาส; คำถามถัดมาคือ หากญาณเทพผู้นี้เป็นฆราวาสแล้ว ท่านเป็นใครและสำคัญอย่างไร? การสันนิษฐานเกี่ยวกับชื่อนี้ย่อมเป็นไปได้หลายกรณี ตามแต่เงื่อนไขที่ต่างกัน คือ (1) เป็นเจ้าเมืองสุพรรณภูมิ โดยมีเงื่อนไขว่า ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า “พิตา” แปลจากคำว่า “พ่อ” ซึ่งเป็นคำเรียกยกย่อง ทำนองเดียวกับคำ มาตา ที่แปลจากแม่ดังที่กล่าวมาแล้ว พ่อญาณเทพ จึงมีฐานะคู่กับ แม่นางชาวเมืองลำพูน และเป็นประธานงานสถาปนาพระพุทธรูป ดังนั้น พ่อญาณเทพคือ เจ้าเมืองสุพรรณภูมิ และข้อความชำรุดที่ต่อจากชื่อญาณเทพนั้น เป็นคำยกย่องที่ต่อเนื่องไปถึงข้อความที่ว่า “มหิสฺสุโร โสวณณภูมิ”; (2) เป็นบุคคลสำคัญฝ่ายเครือญาติเจ้าเมืองสุพรรณภูมิ โดยมีเงื่อนไขว่า ชื่อเจ้าเมืองอยู่ตรงตำแหน่งที่ข้อความชำรุด ซึ่งตามด้วยข้อความยกย่องว่า “มหิสฺสุโร โวณณภูมิ” ดังนั้น ชื่อ ญาณเทพพิตา อาจเป็นนามเครือญาติฝ่ายเจ้าเมือง เรื่องนี้จึงยังไม่มีข้อสรุป และเป็นคำถามปลายเปิด

(4.2) (ห . . ร . . ล) = อักษรชำรุด หากต้นฉบับถ่ายทอดคำถูกแสดงว่าอักษรหายไป 4 ตัว ซึ่งสันนิษฐานได้ 2 กรณีคือ (1) อาจเป็นคำ

ยกย่องพ่อญาณเทพผู้เป็นเจ้าของเมือง หรือ (2) คำที่หายนี้ก็อาจเป็นชื่อเจ้าเมือง (4.3) มหิสสุโร; ที่ถูกคือ มหิสสุโร = ผู้หาญกล้าแห่งแผ่นดิน; วิกิตที่ 1 ของ มหิสสุร; **อธิบาย:** จาก มหิ (แผ่นดิน) + สุร (ผู้หาญกล้า); ศัพท์นี้เป็น “ตบปฐิสมาส สัตตมิตตปฐิส” คั้นศัพท์ได้เป็น “มหียา สุโร”

(4.4) โสวณณภูมิ = ช้างสุพรรณภูมิ (ชื่อเมือง); วิกิตที่ 2 ของ โสวณณภูมิ = สุพรรณภูมิ สุพรรณบุรี; **อธิบาย:** มีการแผลง อุ เป็น โอ จาก สุวณณภูมิ เป็น โสวณณภูมิ ซึ่งมีพบในคำบาลี เช่น สุตติ เป็น โสตุติ แปลว่า สวัสดิ์

(5) **ตฺรคฺสฺส วสฺส เอกาทสฺสี รวทิวเส เวสาขยมาเส สฺกุฏปฏิกขิตฺเตน** = ถึงแล้ว โดยข้างขึ้น ในเดือนวิสาขะ ในวันอาทิตย์ [ที่]สิบเอ็ด ในปี แห่งม้า

(5.1) **ตฺรคฺสฺส** = แห่งม้า; วิกิตที่ 6 เอกพจน์ของ **ตฺรค** = ม้า; ตาม เนื้อความคือ นักษัตริษะเมีย

(5.2) **วสฺส** = ในปี; วิกิตที่ 7 เอกพจน์ของ **วส** = ปี

(5.3) **เอกาทสฺสี** = ที่สิบเอ็ด; ปุณฺสํขยาของอิตถิลิงค์ หรือ การนับ ลำดับสำหรับนามเพศหญิง; **อธิบาย:** รูปปวิวรรตเดิมคือ “เอกาทสส” มี “-ส” เกิน 1 ตัว ซึ่งไม่มีความหมายทางไวยากรณ์ หากจะให้ถูกต้องตามการ ลำดับวันทางจันทรคติแล้ว ต้องใช้ว่า เอกาทสี (ดู ปุณฺสํขยา ใน พระเทพ ปริยัติโมลี (สุทัศน์), 2560: 64)

(5.4) **รวทิวเส** = ในวันอาทิตย์; วิกิตที่ 7 เอกพจน์ของ **รวทิวส**; **รว** (อาทิตย์) + **ทิวส** (วัน).

(5.5) **เวสาขยมาเส**; ที่ถูกคือ **เวสาขมาเส** = ในเดือนวิสาขะ ใน เดือนหก; วิกิตที่ 7 เอกพจน์ของ **เวสาขมาส**; **อธิบาย:** จาก เวสาข (เดือนหก) + มาส (เดือน); คำนี้มีอักษร “ย” เกิน เป็นไปได้ที่ผู้ประพันธ์ติดการสะกดคำ แบบสันสกฤตทั่วไป ที่มักมีรูป “-ขย-” เพราะคำสันสกฤตเองก็สะกดชื่อเดือนนี้ ว่า “ไวสาข”

(5.6) **สฺกุฏปฏิกขิตฺเตน**; ที่ถูกคือ **สฺกุกปฏิกขิตฺเตน** = ถึงแล้วโดยข้างขึ้น โดยเมื่อถึงข้างขึ้น; วิกิตที่ 3 เอกพจน์ของ **สฺกุกปฏิกขิต**; **อธิบาย:** จาก สฺกุก (ชาว สกาว) + ปฏข (ฝ่าย ข้าง) + อิต (ไปแล้ว ถึงแล้ว; จากกริยา เอตี = ออกไป

มาถึง); แม้คำปริวรรตคือ “สุลปภ” แต่เนื้อหาบ่งชี้ว่าคำที่ถูกคือ “สุกภ” ซึ่งตรงกับสันสกฤตคือ “ศุกภ”; อันที่จริง บาลีมีคำว่า สุกภไข แปลว่า ข้างขึ้น ซึ่งสามารถลงวิภัติที่ 3 เป็น สุกภไข (โดยข้างขึ้น) ได้เลย แต่ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า อิต เข้ามาเสริมบทแล้วสนธิเป็น สุกภไขโต (ถึงข้างขึ้นแล้ว) แล้วจึงลงวิภัติที่ 3 เป็น สุกภไขเตน ดังที่ปรากฏ

(6) สิริโสติวิสโภชนวสขา[โต] = [ผู้]เกิดแล้ว [ใน]ตระกูลอันพูนสุข [แล]ตระกูลอันเนื่องด้วยอาหาร

(6.1) สิริโสติวิส = ศรีสวัสด์วงศ์ ตระกูลอันดีงาม หมายถึง ตระกูลฝ่ายพ่อเมือง; อธิบาย: สิริ = ศรี สิริ เจริญ งดงาม ดีงาม ประเสริฐ เลอเลิศ สูงยิ่ง เพิ่มพูน; โสติ = สวัสดิ์ ความสุข ความสบาย พูนสุข; วิส = วงศ์ ตระกูล

(6.2) โภชนวส = โภชนวงศ์ ตระกูลอันเนื่องด้วยอาหาร หมายถึง ตระกูลฝ่ายแม่เมือง; อธิบาย: โภชน = ของกิน อาหาร; วิส = วงศ์ ตระกูล; ผู้ประพันธ์ใช้ชื่อ “โภชนวส” ตามตำนานว่า พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาเสวยของกินในดินแดนลุ่มแม่น้ำปิง แล้วมีพุทธทำนาย สำนักที่ 1 มีใน “มูลศาสนา” (พระพุทธญาณ-พระพุทธพุกาม, 2553: 249-251, 311; สุต ศรีสมวงศ์ และพรหม ขมาลา (แปล), 2557: 121-123, 199) กับ “ชินกาลมาลีปกรณ์” (แสง (แปล), 2540: 96-97) เล่าว่า พระพุทธเจ้าเหาะจากเมืองพาราณสีมาบิณฑบาตที่หมู่บ้านใกล้ที่ตั้งเมืองลำพูน ทรงพักเสวยกระยาหารที่ริมแม่น้ำปิง แล้วมีพุทธทำนายว่าตรงที่เสวยนี้ จะกลายเป็นมหานคร และเป็นที่ตั้งพระบรมธาตุเจดีย์ สำนักที่ 2 ใน “คัมภีร์ศาสนวงศ์” (แสง (แปล), 2540: 77) เล่าว่า พระพุทธเจ้ากับพระสาวกเสด็จเมือง “ลัญญะ” (ชื่อคำโยนก) มีพรานผู้หนึ่งถวายลูกสมอ เมื่อเสวยแล้ว ทรงโยนเมล็ดออกไป แต่เมล็ดนั้นลอยค้าง จึงมีพุทธทำนายว่า ตรงที่เสวยนี้ จะเป็นที่ตั้งพระบรมธาตุเจดีย์ ดังนั้น เมืองอันเนื่องด้วยการกินของพระชินวร (ภุช) คือ “หริภุชชัย” และตระกูลอันเนื่องด้วยอาหารที่พระชินวรเสวย (โภชน) คือ “โภชนวงศ์”

(6.3) ขา[โต] = เกิดแล้ว ถือกำเนิด; จาก คำกริยา ขายติ = เกิด;

**อธิบาย:** คำปวิวรรตเดิมมีเพียงคำว่า “ชา” ซึ่งดูเหมือนความขาดไป ศัพท์ที่ใกล้เคียงคือ ชายติ (เกิด) กับ ชาโต (เกิดแล้ว) ในการแปลครั้งนี้ จึงเลือก “ชาโต”

(7) **สถฺจาปีโต ชินวรํ นครสฺส** = ร่วมกันสถาปนาแล้ว ซึ่งพระพุทธเจ้า แก่เมือง

(7.1) **สถฺจาปีโต**; ที่ถูกคือ **สถฺจปีโต** = ร่วมกันสถาปนาแล้ว; **อธิบาย:** จาก ส (ร่วมกัน) + สฺจาปีโต (ตั้งไว้แล้ว); รูปคำ “สถฺจาปีโต” สะกดประสม สันสกฤตเพราะคำสันสกฤตคือ “สถาปิต” และบาลี “จปีโต” (จันทบูรินฤนาถ, 2537: 320); คำสันสกฤตที่ขึ้นต้นด้วย “สถ-” ตรงกับคำบาลีที่ขึ้นต้นด้วย “จ-” เช่น สถาน/จาน สถิต/จติ สถ/จ ดังนั้น รูปคำที่ถูกคือ ส + จปีโต = สถฺจปีโต; อนึ่ง หลวงเทพดรานุศิษฐ์ (ทวี ธรรมธัช) (2540: 160, 177) อธิบายว่าบางคัมภีร์ถือ “จา ธาตุ” ไม่มีกรรม จึงใช้ จาติ จายติ (= ตั้งอยู่) ย่อมไม่ใช่ จปีโต แต่ถ้าจะใช้แบบมีกรรม ให้ใช้ “ถป ธาตุ” โดยเปลี่ยน “จ” เป็น “ถ” ก็จะได้ ถปีโต (= ตั้งไว้ วางไว้) แต่ก็ไม่ใช่ชื่อยุติเพราะมีใช้ปะปนกัน

(7.2) **ชินวรํ** = ซึ่งพระพุทธเจ้า; วิภัติที่ 2 ของ **ชินวร** = ผู้ชนะเลิศ (เหนือหมู่มาร) คือ พระพุทธเจ้า

(7.3) **นครสฺส** = แก่เมือง; วิภัติที่ 4 เอกพจน์ของ **นคร** = เมือง; **อธิบาย:** นครสฺส เป็นได้ทั้งวิภัติที่ 4 (= แก่เมือง เพื่อเมือง) หรือวิภัติที่ 6 (= ของเมือง แห่งเมือง); คำแปลศัพท์เดิมว่า “นครสฺส (นคร + อิสส) = กลางเมือง” นั้นไม่ถูกต้อง เพราะ นครสฺส สำเร็จแล้วด้วยวิภัติ และ “อิสส” ที่ถูกแยกศัพท์นั้น แปลว่า หมี ซึ่งไม่เข้าความ

**บทภาษาไทยแปลโดยศัพท์:** ขอความสุขยิ่งจงมี / แม่[นาง]โดยกำเนิด[เป็น] เหล่ากอหรือญาติ / ย่าแลพ่อโดยนาม ว่า[เป็น]ในฝ่ายพ่อ[เมือง]ผู้ประเสริฐแลสูงส่ง / [คือ]พ่อญาณเทพ \_\_\_\_\_ ผู้หาญกล้าแห่งแผ่นดินซึ่งสุพรรณภูมิ / โดยเมื่อถึงข้างขึ้น ในเดือนวิสาขะ ในวันอาทิตย์ [ที่]สิบเอ็ด ในปีแห่งม้า / ผู้ถือกำเนิด[ใน]ตระกูลอันพูนสุข แลตระกูลอันเนื่องด้วยอาหาร / ร่วมกันสถาปนาแล้ว ซึ่งพระพุทธเจ้า แก่เมือง.

**บทภาษาไทยแปลโดยอรรถ:** ขอความสุขยิ่งจงมี / แม่[นาง] ผู้เป็นชาวหรือญาติ โดยกำเนิด / ในฝ่ายพ่อเมืองผู้ประเสริฐแลสูงส่งนามว่า พ่อญาณเทพ \_\_\_\_\_

ผู้หาญกล้าในแผ่นดินแห่งสุพรรณภูมิ พร้อมด้วยยาแลพ่อดน / ณ วันอาทิตย์ ขึ้น 11 ค่ำ เดือนหก ปีมะเมีย / คนผู้ถือกำเนิดในตระกูลอันพูนสุข (คือวงศ์เจ้าเมืองสุพรรณภูมิ) แลตระกูลอันเนื่องด้วยการเสวยภัตตาหาร (ของพระชินวรคือน้องศรีบุญชัยของแม่นาง) / ได้ร่วมกันประดิษฐานพระพุทธรูปองค์หนึ่งไว้แก่เมืองนี้

### การคำนวณศักราช

คำจารึกแสดงวันเดือนทางจันทรคติ และปีนักษัตร แต่ไม่มีศักราช ดังนั้น การกำหนดอายุครั้งนี้ คือการหา ว่าในสมัยอาณาจักรอยุธยา นั้น มีศักราชใดบ้างที่ตรงกับคำจารึก โดยเริ่มจากพิจารณาว่า “ปีมะเมีย” ใดบ้างที่สอดคล้องกับเกณฑ์วันเถลิงศกตามปฏิทินจันทรคติของ ทองเจือ อ่างแก้ว (2516) โดยเอาวันเถลิงศกของปีเมียนั้น ตั้ง แล้วนับต่อไปถึงวันและเดือนตามที่จารึกระบุ จากนั้น จึงแปลงวันเดือนปีทางจันทรคติที่ได้ให้เป็นปฏิทินสุริยคติ<sup>2</sup> หากเป็นวันเดือนปีตามปฏิทินจูเลียน จะถูกแปลงให้เป็นปฏิทินสากล (หรือ เกรกอเรียน) โดยใช้โปรแกรม Calendar Converter (Walker 2015) ซึ่งมีระบบคำนวณแบบสืบบย้อน เรียกว่า ปฏิทินสากลแบบสืบบย้อน (Proleptic Gregorian Calendar) จากนั้นจึงแปลงคริสต์ศักราชที่ได้ให้เป็น “พุทธศักราชไทยสากล” (= พุทธศักราชตามปฏิทินไทยปัจจุบัน ซึ่งขึ้นปีใหม่วันที่ 1 มกราคมของทุกปี) โดยการบวก 543

อนึ่ง การวิจัยนี้มีข้อจำกัดคือ การวาง “วันในสัปดาห์” กับ “ข้างขึ้น-ข้างแรม” ระหว่างงานของ ทองเจือ อ่างแก้ว กับบรรดาโหรสมัยอยุธยา มีโอกาสทั้ง “ตรงกัน” และ “คลาดกันได้ 1-2 วัน”<sup>3</sup> ทั้งนี้เพราะเกณฑ์การเพิ่มวันของโหรแต่ละคนสมัยอยุธยา อาจให้ไม่ตรงกัน ดังนั้น การเทียบปฏิทินจันทรคติในเอกสารประวัติศาสตร์ ให้เป็นปฏิทินสุริยคติที่ตรงกับวันเถลิงศกของ ทองเจือ อ่างแก้ว จึงควรยึด “วันในสัปดาห์” ที่ข้างขึ้น-ข้างแรมไม่คลาดเคลื่อน หรือ คลาดเคลื่อนกันไม่เกิน 2 วัน ซึ่งอาจมาก่อนหรือหลัง

ข้อความจารึกระบุวันเดือนปีว่า “ตรุคสส วสเส เอกาท[สี] รวิทิวเส เวสาขยามาเส สุ[ก]ลปักษิเตน” ตรงกับ “วันอาทิตย์ ขึ้น 11 ค่ำ เดือนหก ปี

**มะเมีย”** ผลศึกษาพบว่าในช่วงที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี (พ.ศ. 1894-2310) มีปีมะเมีย 35 ปี และมีปีมะเมียที่มีวันเดือนปีตรงกับคำจารึกจำนวน 6 ปี มีวันข้างขึ้นคลาดเคลื่อน 1 วันจำนวน 8 ปี และมีวันข้างขึ้นคลาดเคลื่อน 2 วัน จำนวน 12 ปี ดังนั้น จึงพิจารณาได้ว่า ความเป็นไปได้ที่กว้างที่สุดของอายุจารึกมีจำนวน 26 วัน และความเป็นไปได้ที่แคบสุดมีจำนวน 6 วัน (คือวันไม่คลาดเคลื่อน) โดยแบ่งได้ 5 กลุ่ม ตามตารางที่ 1 ดังนี้

**ตารางที่ 1** จำนวนของพุทธศักราชที่เป็นไปได้ของจารึกวัดปู่บัวในช่วง พ.ศ. 1894 – 2310

| ความคลาดเคลื่อนของ<br>ข้างขึ้น-ข้างแรม                                           | ปีมะเมีย ที่ตรงกับพุทธศักราชที่เป็นไปได้ในแต่ละพุทธศตวรรษ |                  |                  |                  |                  |                |
|----------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------|------------------|------------------|------------------|------------------|----------------|
|                                                                                  | 19                                                        | 20               | 21               | 22               | 23               | 24             |
| (1) เคลื่อน 2 วัน (11 คำ มาก่อน) มี 7 ศักราช<br>[วันอาทิตย์ ขึ้น 13 ค่ำ เดือนหก] |                                                           | 15 เม.ษ.<br>1981 | 20 เม.ย.<br>2005 | 1 พ.ค.<br>2137   | 16 พ.ค.<br>2209  |                |
|                                                                                  |                                                           |                  |                  | 6 พ.ค.<br>2161   | 28 เม.ย.<br>2269 |                |
|                                                                                  |                                                           |                  |                  |                  | 17 พ.ค.<br>2293  |                |
| (2) เคลื่อน 1 วัน (11 คำ มาก่อน) มี 2 ศักราช<br>[วันอาทิตย์ ขึ้น 12 ค่ำ เดือนหก] | 12 พ.ค.<br>1897                                           |                  |                  | 26 เม.ษ.<br>2113 |                  |                |
| (3) “ตรง” ไม่คลาดเคลื่อน มี 6 ศักราช<br>[วันอาทิตย์ ขึ้น 11 ค่ำ เดือนหก]         |                                                           |                  | 16 เม.ษ.<br>2065 | 21 เม.ษ.<br>2173 | 1 พ.ค.<br>2221   |                |
|                                                                                  |                                                           |                  | 21 เม.ษ.<br>2089 | 26 เม.ษ.<br>2197 | 1 พ.ค.<br>2245   |                |
| (4) เคลื่อน 1 วัน (11 คำ มาหลัง) มี 6 ศักราช<br>[วันอาทิตย์ ขึ้น 10 ค่ำ เดือนหก] |                                                           | 27 เม.ษ.<br>1909 |                  | 16 เม.ษ.<br>2149 | 27 เม.ษ.<br>2281 | 2 พ.ค.<br>2305 |
|                                                                                  |                                                           | 2 พ.ค.<br>1933   |                  |                  |                  |                |
|                                                                                  |                                                           | 8 พ.ค.<br>1957   |                  |                  |                  |                |
| (5) เคลื่อน 2 วัน (11 คำ มาหลัง) มี 5 ศักราช<br>[วันอาทิตย์ ขึ้น 9 ค่ำ เดือนหก]  |                                                           |                  | 3 พ.ค.<br>2017   |                  | 16 เม.ย.<br>2233 |                |
|                                                                                  |                                                           | 28 เม.ษ.<br>1993 | 8 พ.ค.<br>2041   |                  | 22 เม.ย.<br>2257 |                |
| รวมจำนวนพุทธศักราชตามพุทธศตวรรษ                                                  | 1                                                         | 5                | 5                | 6                | 8                | 1              |

## วิเคราะห์และอภิปราย

1. **บริบททางจารึกศึกษา** จารึกวัดปู่บัวถือเป็นจารึกอักษรธรรมล้านนาผลิตขึ้นที่พบในสุพรรณบุรี และเป็นหลักฐานอีกชิ้นที่แสดงประวัติศาสตร์การผลิตขึ้นของชนชั้นสูงล้านนาไปยังสังคมวัฒนธรรมต่างภูมิภาค ดังปรากฏจารึกผลิตขึ้นในทำนองเดียวกันนี้คือ จารึกลานทองสมเด็จพระมหาเถรจุฬามณี (สท.52; พ.ศ. 1919) พบที่ วัดมหาธาตุ จ.สุโขทัย แต่เป็นการใช้อักษร 2 ประเภท คือ เขียนภาษาไทยด้วยอักษรไทสุโขทัย และเขียนภาษาบาลีด้วยอักษรธรรมล้านนา ซึ่งเป็นการใช้อักษรธรรมล้านนาที่เก่าที่สุดในขณะนี้ (สำนักหอสมุดแห่งชาติ, 2548: 489) หรือ จารึกวัดตะพาน พบที่ อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี (สฎ.5) ใช้อักษรธรรมล้านนาปะปนกับอักษรไท (ศานติ และนวรรตน์, 2560: 284) อย่างไรก็ตาม เรามีอาจทราบได้เลยว่า ผู้ประพันธ์คำจารึกนี้ มีสถานภาพทางสังคมอย่างไร แต่สิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นเป็นข้อเท็จจริงจากหลักฐานคือ ผู้ประพันธ์มีความรู้ภาษาบาลี และรู้เขียนอักษรธรรมล้านนา หากต้องสันนิษฐานจึงเป็นไปได้ว่า (1) ผู้ประพันธ์เป็นพระภิกษุชาวล้านนา แต่คงมิใช่เชลยศึกพระรูปนี้อาจรับกิจนิมนต์มาเพื่อการนี้ และคงต้องรู้จักกับ “แม่นาง” เป็นอย่างดี และ (2) ผู้ประพันธ์เป็นฆราวาสที่เคยบวชเรียน จึงมีความรู้ดังกล่าว และอาจเป็นเชลยศึกที่ติดตาม “แม่นาง” มาอยู่ ณ เมืองสุพรรณบุรี อนึ่ง แม้อายุกาลของการใช้อักษรธรรมล้านนานั้น กว้างขวางครอบคลุมตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20-25 (ก่องแก้ว, 2524; สำนักหอสมุดแห่งชาติ, 2548: 489) แต่บริบทการใช้คำขึ้นต้นว่า “ศรีสวัสดิ์” ก็พบเฉพาะในจารึกที่สร้างขึ้นในเมืองหริภุญชัยและเชียงใหม่ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ดังกล่าวถึงแล้วข้างต้น

2. **ข้อสมมุติฐานทางประวัติศาสตร์** เนื่องจากมีความเป็นไปได้ว่าการกำหนด “ข้างขึ้น-ข้างแรม” ของโหรอยู่ยากับของ ทองเจือ อ่างแก้ว อาจตรงหรือคลาดเคลื่อนกันได้ 1-2 วัน ทำให้มีศักราชที่อาจตรงกับคำจารึกมากถึง 26 ศักราช ซึ่งกระจายตัวอยู่มากในพุทธศตวรรษที่ 20-23 อย่างไรก็ดี เพื่อให้สามารถอภิปรายเชิงประวัติศาสตร์ได้กว้างขวางขึ้น ผู้วิจัยจึงพิจารณาหาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีบริบทสอดคล้องกันในเรื่องการสงครามที่

ทำให้อยุธยา “ได้เมืองลำพูน” โดยตั้งอยู่บนสมมติฐานว่า “แม่นาง” ขวาลำพูน ผู้นี้เป็นเชลยศึก ซึ่งมี 2 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2088 (จ.ศ. 907) สมเด็จพระไชยราชาธิราชได้เมืองลำพูนและเชียงใหม่ โดยสอดคล้องกับกรณีจารึกมีอายุ พ.ศ. 2089 ซึ่งวันไม่คลาดเคลื่อน กับครั้งที่ 2 พ.ศ. 2204 (จ.ศ. 1023) สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้เมืองลำพูนและเชียงใหม่ โดยสอดคล้องกับกรณีจารึกมีอายุ พ.ศ. 2208 ซึ่งวันข้างขึ้นคลาดเคลื่อน 2 วัน ผู้วิจัยจึงขออภิปรายแยกแต่ละกรณีดังนี้

(1) กรณีจารึกอายุ พ.ศ. 2089 (วันไม่คลาดเคลื่อน): ปีนี้ตรงกับ จ.ศ. 908 ซึ่งมีวันเถลิงศกคือ วันอังคาร แรม 13 ค่ำ เดือนห้า มะเมียอัฐศก (ทองเจือ, 2516: 142) ตรงกับ วันอังคารที่ 29 มีนาคม ค.ศ. 1546 (จูเลียน) (ทองเจือ, 2516: 142) หรือ วันอังคารที่ 9 เมษายน ค.ศ. 1546 (เกรกอเรียน แบบสืบบย้อน) (Walker, 2015) / พ.ศ. 2089 ไทยสากล หากนับวันเดือนต่อไปถึง วันอาทิตย์ ขึ้น 11 ค่ำ เดือนหก มะเมียอัฐศก ตามคำจารึก จะได้ วันอาทิตย์ที่ 11 เมษายน ค.ศ. 1546 (จูเลียน) (ทองเจือ, 2516: 142; Walker, 2015) หรือ วันอาทิตย์ที่ 21 เมษายน ค.ศ. 1546 (เกรกอเรียน แบบสืบบย้อน) (Walker, 2015) / พ.ศ. 2089 ไทยสากล<sup>4</sup>

เหตุการณ์สงครามครั้งนี้ เริ่มต้นขึ้นใน พ.ศ. 2088 ไทยสากล เมื่อเมืองเชียงใหม่เกิดเหตุุ่นวาย เหล่าขุนนางต่างชิงกันยกเอานายตนขึ้นเป็นกษัตริย์ กลุ่มชนะได้เชิญกษัตริย์ล้านช้างมาปกครอง กลุ่มแพ้ได้ไปพึ่งพระบรมโพธิสมภารของสมเด็จพระไชยราชาธิราชแห่งกรุงศรีอยุธยา โดยทูลขอให้ทรงยึดเมืองเชียงใหม่ พระองค์จึงทรงแต่งตั้งพยกพลขึ้นตีเมืองเชียงใหม่เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2088 แต่ท้ายที่สุด เหล่าขุนนางเชียงใหม่ต่างอัญเชิญ “มหาเทวีจิระประภา” ขึ้นครองเมืองเพื่อแก้สถานการณ์ และยอมอ่อนน้อมแด่กษัตริย์กรุงศรีอยุธยา เมื่อพอฟะทัยแล้ว สมเด็จพระไชยราชาธิราชจึงเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยาในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2088 แต่ไม่นานนัก เหล่าขุนนางเชียงใหม่ยังคงทูลเชิญให้เชื้อพระวงศ์ล้านช้างคือ พระเชษฐวงศ์ (ต่อมาคือ สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช) มาครองเชียงใหม่ ซึ่งอาจเป็นเหตุให้สมเด็จพระไชยราชาธิราชไม่พอฟะทัย จึงแต่งตั้งพขิ่นมาตีเชียงใหม่อีกครั้งที่ 2 ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2088 และ

สามารถตีเมืองลำพูนแตกในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2088 แต่ไม่ได้เมืองเชียงใหม่ จึงเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยาในช่วงปลายเดือนมกราคม พ.ศ. 2089 และเสด็จสวรรคตในช่วงกลางเดือนเมษายน - กลางเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2089 (ตรงใจ, 2561: 94; 96-98)

หากวันเวลาของจารึกวัดปู่บัวตรงกับ **วันอาทิตย์ที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2089 ไทยสากล** แล้ว อาจตีความได้ว่า “แม่นาง” เป็นธิดาเจ้าเมืองลำพูน และเป็นเชลยศึก ผู้ซึ่งเจ้าเมืองสุพรรณภูมิ ได้รับพระราชทานเป็นรางวัล ในการตีเมืองลำพูนแตก นั้นย่อมแสดงว่า เจ้าเมืองสุพรรณภูมิ เป็นแม่ทัพคนสำคัญในการตีได้เมืองลำพูนครั้งนี้ หากเป็นไปตามนี้ ย่อมแสดงว่า แม่นางได้มาอยู่เมืองสุพรรณภูมิราว 4 เดือน จึงมีการทำจารึกและสร้างพระพุทธรูป

นอกจากนี้ ยังมีร่องรอยเกี่ยวกับความนิยม 2 ประการ ที่สอดคล้องกับการตีความว่าจารึกวัดปู่บัวควรมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 คือ (1) ความนิยมในการใช้คำมงคลว่า “ศรีสวัสดิ” ขึ้นต้นจารึกของล้านนา ซึ่งนิยมใช้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ทั้งที่เมืองลำพูนและเชียงใหม่ ดังปรากฏพุทธศักราช 2038 2040 2042 2052 2078 (กรมศิลปากร, 2551: 16, 25, 62, 206, 245, 289, 354) (2) การใช้ชื่อ “ญาณเทพ” ซึ่งเป็นชื่อพระภิกษุในจารึกพบที่เมืองพะเยา และมีอายุช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ด้วยเช่นกันคือ พุทธศักราช 2032 2046 (ประเสริฐ และคณะ, 2534: 207 และ 124) แม้ว่าชื่อ “ญาณเทพ” ในจารึกวัดปู่บัว อาจเป็นฆราวาสก็ตาม

**(2) ธรรมเนียมจารึกอายุ พ.ศ. 2209 (วันข้างขึ้นตลาดเคลื่อน 2 วัน):**  
 ปีนี้ตรงกับ จ.ศ. 1028 ซึ่งมีวันเถลิงศกคือ วันเสาร์ ขึ้น 6 ค่ำ เดือนห้า จ.ศ. 1028 มะเมียอัฐศก (ทองเจือ, 2516: 145) ตรงกับ วันเสาร์ที่ 31 มีนาคม ค.ศ. 1666 (จูเลียน) (ทองเจือ, 2516: 145) หรือ วันเสาร์ที่ 10 เมษายน ค.ศ. 1666 (เกรกอเรียน) (Walker, 2015) / พ.ศ. 2209 ไทยสากล หากนับวันเดือนต่อไป จะได้วันใกล้เคียงกับ วันอาทิตย์ ขึ้น 11 ค่ำ เดือนหก มะเมียอัฐศก ตามคำจารึก 2 วัน คือ (1) อิงตามวันข้างขึ้น = วันศุกร์ ขึ้น 11 ค่ำ เดือนหก และ (2) อิงตามวันในสัปดาห์ = วันอาทิตย์ ขึ้น 13 ค่ำ เดือนหก การวิจัยนี้ อิงตาม “วันในสัปดาห์” ดังนั้น จึงขอตีความว่า จารึกนี้ทำขึ้นในวันอาทิตย์

ขึ้น 13 ค่ำ เดือนหก จ.ศ. 1028 มะเมียอัฐศก ตามปฏิทินจันทรคติของ ทองเจือ  
 อ่างแก้ว ตรงกับ วันอาทิตย์ที่ 6 พฤษภาคม ค.ศ. 1666 (จุเลียน) (ทองเจือ,  
 2516: 145; Walker, 2015) หรือ วันอาทิตย์ที่ 16 พฤษภาคม ค.ศ. 1666  
 (เกรกอเรียน) (Walker, 2015) / พ.ศ. 2209 ไทยสากล

เหตุการณ์สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้เมืองเชียงใหม่-เมือง  
 ลำพูนครั้งนี้ เริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2203 (จ.ศ. 1022) โดยมีมูลเหตุมาจากการที่  
 พระยาแสนหลวงเจ้าเมืองเชียงใหม่ เกรงว่ากองทัพจีนฮ่อจะยกลงมาล้อมเมือง  
 จึงกราบทูลขอให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ยกทัพขึ้นมาช่วยป้องกันเมือง  
 ขณะเดินทางขึ้นไปนั้น ทูตเชียงใหม่หลบหนีระหว่างทาง สมเด็จพระนารายณ์  
 มหาราชทรงพระพิโรธ จึงโปรดฯ ให้เหล่าแม่ทัพบุกตียึดเมืองลำปางกับเมืองเถิน  
 และรุกต่อไปได้เมืองดงกับเมืองลอง น่าสนใจว่า ในหมู่แม่ทัพนายกองใน  
 การศึกนี้มี “พระสุพรรณบุรี” เป็นเกียกกาย คือฝ่ายเสบียง (กองวรรณคดี  
 และประวัติศาสตร์, 2537: 213) แต่การศึกครั้งนี้ ยังไม่ได้เมืองเชียงใหม่ ต่อ  
 มาใน พ.ศ. 2204 (จ.ศ. 1023) สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เสด็จยกทัพขึ้น  
 ไปอีกครั้ง และครั้งนี้ทรงยึดได้เมืองลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ พร้อมทั้ง  
 อัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญมาประดิษฐาน ณ กรุงศรีอยุธยา พร้อมกับเชลยศึก  
 มากมาย เนื้อหาตอนนี้มีเรื่องน่าสนใจคือ ในบรรดาเชลยศึก มีบุตรหลานนาง  
 ของบรรดาพระยาเจ้าเมืองล้านนา ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ทรงพระราชทาน  
 เป็นรางวัลให้แก่นายทัพทั้งปวงที่ร่วมรบ (กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์,  
 2537: 237-244) จึงน่าสนใจว่า “แม่นาง” ในจารึกวัดปู่บัว จะเป็นธิดาคนหนึ่ง  
 ของเจ้าเมืองลำพูนได้หรือไม่? ทั้งนี้ ช่วงปีทำจารึกก็ไม่ห่างกันมากนัก นั่นคือ  
 หากแม่นางมาอยู่เมืองสุพรรณภูมิใน พ.ศ. 2204 ถัดมาเพียง 5 ปี จึงได้ทำ  
 จารึกนี้ อนึ่ง เหตุการณ์อยุธยาได้เมืองลำพูน-เชียงใหม่ พ.ศ. 2204 กลับไม่  
 ปรากฏใน “พื้นเมืองเชียงใหม่” (อรุณรัตน์ และเดวิด, 2543: 129) แม้ข้อมูล  
 ช่วงแรกสอดคล้องกัน ด้วยข้อมูลขนาดสั้นว่า เมื่อ พ.ศ. 2203 อยุธยายกพล  
 ขึ้นมาตีเชียงใหม่ แต่ตีไม่ได้ ได้แต่เมืองเชียงแสน (ข้อมูลอยุธยาว่าได้เมืองดง  
 กับเมืองลอง) ถัดมา พ.ศ. 2204 มีข้อความสั้นและกำกวมว่า “จึงออกมาตั้ง

เมือง” แล้วข้าม พ.ศ. 2205 ไปเป็น พ.ศ. 2206 ความว่า “ฟ้าสาengkungมาอยู่ เชียงแสน” แล้วก็ข้ามไปกล่าวถึง พ.ศ. 2215

### 3. ข้อสมมุติฐานทางตำนาน

แม้ว่าเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมีเนื้อหาแบบนิยายเพื่อความบันเทิง แต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตั้งข้อสังเกตว่า องค์ประกอบของเรื่องราวหลายตอน สอดคล้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ในหนังสือ “คำให้การชาวกรุงเก่า” ดังปรากฏเนื้อหาพ้องกันในตอนพระพันวษา กับขุนแผน ซึ่งเป็นเหตุการณ์อยุธยาตกพิศเชิงใหม่ เพื่อชิงเจ้าหญิงล้านช้าง คืน จึงทรงวินิจฉัยว่าเรื่องขุนแผนนี้ ควรเกิดขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 โดยทราบจากการไล่ลำดับความสัมพันธ์ระหว่างพระพันวษากับศรีสุดาจันทร์ ในคำให้การชาวกรุงเก่า (ดู “ว่าด้วยเรื่องขุนช้างขุนแผน” ใน กรมศิลปากร, 2538ก: [3]) อย่างไรก็ตาม แม้ทรงวินิจฉัยว่า เลขศักราชในเสภา “ร้อยสี่สิบ เจ็ดปี” (147) ตกคำว่า แปร จึงควรเป็น “แปดร้อยสี่สิบเจ็ดปี” (847) ถ้าวง ให้เป็นจุลศักราชก็จะได้ปีเกิดของขุนแผนคือ พ.ศ. 2028 แต่ผู้วิจัยเห็นว่า หากมิได้เขียนตกหล่นแล้ว เป็นไปได้หรือไม่? ที่ “147” เป็น “อายุของกรุงศรีอยุธยา” หรือ “ศรีอยุธยาตก” แม้ไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับการใช้ศักราชนี้ แต่ผู้วิจัยขอตั้งเป็นข้อสมมุติฐาน เพื่อให้เรื่องราวของขุนแผนเชื่อมโยงได้กับ ประวัติศาสตร์อยุธยารับกับเชิงใหม่ ดังนั้น หากเป็นไปตามเงื่อนไขนี้ จาก ข้อความในบทเสภาที่ว่า

|                                 |                               |
|---------------------------------|-------------------------------|
| ๑ จะกล่าวถึงเรื่องขุนแผนขุนช้าง | ทั้งนวนนางวันทองผ่องศรี       |
| ศักราชร้อยสี่สิบเจ็ดปี          | พ่อแม่เขาเหล่านี้นคนครั้งนั้น |
| เป็นข้าขอบขัณฑสีมา              | สมเด็จพระพันวษานราสวรรค์      |
| จะว่าเนื่องตามเรื่องนิยายพลัน   | ท่านผู้ฟังทั้งนั้นจงเข้าใจ    |

(กรมศิลปากร, 2538ก: 1)

เรื่องราวจึงเริ่มขึ้นในศรีอยุธยาตกที่ 147 ตรงกับ พ.ศ. 2041 ไทยสาก (พ.ศ. 1894 ไทยสาก + 147) ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2034-2072) ซึ่งตีความได้ว่า “ขุนแผนเกิดใน พ.ศ. 2041 ไทยสาก”

หากเป็นไปตามเงื่อนไขนี้ ก็จะลำดับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับอายุของขุนแผนพร้อมสมมุติฐานดังนี้

(1) พ.ศ. 2058 สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เสด็จตีเมืองลำปาง ตรงกับขุนแผนอายุ 17 ปี ซึ่งในบทเสภาว่าถูกพระพันวษาเรียกให้มาเป็นแม่ทัพรบเชียงใหม่ แต่ตามตรรกะทางประวัติศาสตร์การรบนั้น เป็นไปได้ยากที่พระมหากษัตริย์จะฝากฝังกองทัพไว้กับเด็กวัยรุ่นที่ไม่มีประสบการณ์สงคราม นอกจากจะมีในนิทานวีรบุรุษ

(2) พ.ศ. 2072 สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เสด็จสวรรคต ตรงกับขุนแผนอายุ 31 ปี ขุนแผนอาจรับราชการแล้ว และต่อเนื่องถึงเป็นขุนพลในรัชกาลสมเด็จพระไชยราชาธิราช

(3) พ.ศ. 2088 สมเด็จพระไชยราชาธิราช เสด็จตีล้านนา ได้เมืองเชียงใหม่-ลำพูน-ลำปาง ตรงกับขุนแผนอายุ 47 ปี และตรงกับเหตุการณ์ในบทเสภาว่าด้วยพระพันวษารบเชียงใหม่ครั้งที่ 1 กรณีพิพาทเรื่องเมืองเชียงทอง ซึ่งตรัสสั่งให้ขุนแผนเป็นแม่ทัพไปตีได้เมืองเชียงใหม่ การศึกครั้งนี้ขุนแผนได้ “นางลาวทอง” อดิชนายบ้านจอมทองมาเป็นภรรยา (กรมศิลปากร, 2538: 171) อนึ่ง วัยนี้เหมาะสมตามตรรกะด้านวัยวุฒิและประสบการณ์ในการครองตำแหน่งแม่ทัพ

(4) พ.ศ. 2107 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิส่งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระเทพกษัตริย์ ไปเป็นชายาแด่สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชแห่งล้านช้าง ตามคำทูลขอ แต่ระหว่างทางถูกพระเจ้าบุเรงนองแห่งอาณาจักรพม่าแย่งชิงตัวไปได้ ตรงกับขุนแผนอายุ 66 ปี และตรงกับเหตุการณ์ในบทเสภาว่าด้วยพระพันวษารบเชียงใหม่ครั้งที่ 2 ตอนพระยาเชียงใหม่ ดักชิงตัวนางสร้อยทองผู้เป็นราชธิดาของพระยาล้านช้าง ซึ่งพระราชบิดาถวายให้เป็นชายาแด่พระพันวษา ศึกครั้งนี้ ขุนแผนกับพลายงาม ผู้เป็นลูกชาย สามารถนำทัพตียึดเมืองเชียงใหม่ได้ และได้เชลยศึกมากมาย ขุนแผนจึงได้รับการแต่งตั้งเป็น “พระยาสุรินทร์ภักดีไชยบุรีรักษ์” เจ้าเมืองกาญจนบุรี และพลายงามเป็น “จมนัไวยวรรณ” หัวหมื่นมหาดเล็กเวรฝ่ายขวา (กรมศิลปากร, 2538: 156)

นอกจากนี้ เนื้อเรื่องตอนนี้ยังตรงกับรัชกาลพระพันวษา ใน “คำให้การชาวกรุงเก่า” แต่มีตัวละครขุนแผนเพียงคนเดียว (กรมศิลปากร, 2515: 61-70)

ด้วยวัย 47 ปี ใน พ.ศ. 2088 ขุนแผนเหมาะสมกับการเป็นขุนศึก ผู้มากประสบการณ์ เรื่องราวของขุนแผนจึงเป็นเรื่องที่น่าจดจำในฐานะวีรบุรุษของชาวเมืองสุพรรณภูมิ และเป็นขุนพลใหญ่ของกรุงศรีอยุธยา ผู้รับชะล่านนาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 22 แต่การเล่านิทานท้องถิ่น ย่อมมีการดัดแปลงให้เนื้อเรื่องสนุกสนานเกินจริงเพื่อเติมเต็มจินตนาการ อนึ่ง “ศึกชิงนาง” ใน พ.ศ. 2107 ซึ่งถูกนำมาเป็นท้องเรื่องสำคัญของ “ตำนานขุนแผน” นั้น แม้ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาหลายฉบับว่า เป็นเหตุการณ์ในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แต่ทว่าข้อมูลในพงศาวดารต่างฝ่ายทั้งไทย พม่า และลาว กลับให้ข้อมูลไม่ตรงกัน โดยข้อมูลฝ่ายพม่าและลาวไม่กล่าวถึง ดังนั้น แท้จริงแล้วเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นจริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงนิทานอีกเรื่องหนึ่ง ที่ถูกเติมเข้ามาในเอกสารประวัติศาสตร์ของฝ่ายอยุธยา (ดู ตรงใจ, 2561: 125-126)

ดังนั้น หากวิเคราะห์เฉพาะจุดเชื่อมโยงระหว่างตำนานขุนแผนกับเนื้อหาจารึกวัดปู่บัวแล้ว พบว่าข้อมูลจากทั้ง 2 แหล่ง อาจมีจุดเชื่อมโยงเดียวกันคือ เหตุการณ์กรุงศรีอยุธยาตีได้เมืองลำพูน พ.ศ. 2088 และได้ผลลัพธ์เหมือนกันคือ เหล่าธิดาเชื้อพระวงศ์ที่ถูกจับเป็นเชลย ได้กลายมาเป็นภรรยาของแม่ทัพนายกองที่ร่วมศึก กรณีนี้คือ “แม่นาง” แห่งเมืองลำพูน ได้มาเป็นภรรยาของเจ้าเมืองสุพรรณภูมิ ในขณะที่ “นางลาวทอง” แห่งบ้านจอมทอง ได้มาเป็นภรรยาของขุนแผน การพระราชทานธิดาของเชลยศึกผู้สูงศักดิ์เป็นรางวัลให้แก่บรรดาแม่ทัพนายกองนั้น มีปรากฏเป็นกรณีศึกษาในการศึกษารัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จตีได้เมืองเชียงใหม่ ดังที่กล่าวไปแล้วด้วยเหตุนี้ หากตีความด้วยเงื่อนไข 2 ประการคือ (1) จารึกวัดปู่บัว ถูกทำขึ้นใน พ.ศ. 2089 และ (2) ขุนแผนได้ร่วมรบในศึกนี้แล้ว จารึกวัดปู่บัว ก็อาจเป็นจารึกร่วมสมัยกับตำนานขุนแผนได้หรือไม่? โดยมีเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์คือ กรุงศรีอยุธยาตีได้เมืองลำพูน พ.ศ. 2088 เป็นตัวเชื่อม

### สรุปผลวิจัยและข้อเสนอแนะ

แม้จารึกวัดปู่บัว (สพ.8) ได้ถูกค้นพบและส่งมาเก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ตั้งแต่ พ.ศ. 2473 แต่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลา 90 ปี ก็ยังไม่เคยมีการแปลเป็นภาษาไทยโดยสมบูรณ์ ทำให้ที่ผ่านมา การใช้ข้อมูลจากจารึกนี้ ยังทำกัน得不เต็มที่ ผลการแปลครั้งนี้ ทำให้เกิดข้อสมมุติฐานเบื้องต้นว่า จารึกนี้ทำโดยเจ้าเมืองสุพรรณภูมิกับภรรยาชาวลำพูน ร่วมด้วยเครือญาติ เนื่องในโอกาสการประดิษฐานพระพุทธรูปองค์หนึ่งไว้แก่เมืองสุพรรณภูมิใน “วันอาทิตย์ ขึ้น 11 ค่ำ เดือนหก ปีมะเมีย” แต่จารึกไม่ได้ระบุศักราช ระบุไว้แต่เพียงปีมะเมีย จึงทำให้มีความเป็นไปได้ที่วันเดือนปีทางจันทรคติดังกล่าว จะตรงกับวันเดือนปีตามปฏิทินไทยสากลจำนวน 6 ศักราช และหากรวมวันข้างขึ้นที่คลาดเคลื่อน 1-2 วันด้วยแล้ว จะมีจำนวนมากถึง 26 ศักราช

อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาวันเดือนปีตามปฏิทินไทยสากลดังกล่าว ร่วมกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่กรุงศรีอยุธยาสามารถยึดเมืองลำพูน และเมืองเชียงใหม่ได้ ก็จะมี 2 เหตุการณ์คือ 1) ศักยอยุธยา-เชียงใหม่ พ.ศ. 2088 ในรัชกาลสมเด็จพระไชยราชาธิราช สอดคล้องกับวันเดือนปีที่ข้างขึ้นไม่คลาดเคลื่อนคือ **วันอาทิตย์ที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2089 ไทยสากล** ซึ่งมีบริบททางจารึกศึกษาสนับสนุนด้วยว่า ปีที่ทำจารึกควรอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 เพราะมีรูปแบบการใช้คำมงคลเหมือนกับกลุ่มจารึกพบที่เชียงใหม่และลำพูน ที่นิยมใช้กันในช่วงเวลานี้ รวมไปถึงการปรากฏนาม “ญาณเทพ” ในจารึกพบที่พะเยา ก็อยู่ในช่วงเวลานี้ด้วยเช่นกัน กับ 2) ศักยอยุธยา-เชียงใหม่ พ.ศ. 2204 ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สอดคล้องกับวันเดือนปีที่ข้างขึ้นคลาดเคลื่อน 2 วัน คือ **วันอาทิตย์ที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2209 ไทยสากล**

ผู้วิจัยพิจารณาว่า วันเดือนปีที่เป็นไปได้มากที่สุดในการทำจารึกนี้ ควรอยู่ใน พ.ศ. 2089 คือเป็นจารึกที่สืบเนื่องจากการศึกอยุธยา-เชียงใหม่ ในรัชกาลสมเด็จพระไชยราชาธิราช และอาจร่วมสมัยกับ “ตำนานขุนแผน” หากพิจารณาความเชื่อมโยงกันโดยอยู่บนข้อสมมุติฐานที่ว่า ปี 147 ในตอนต้นของบทเสภาขุนช้างขุนแผนนั้น คือ อายุของกรุงศรีอยุธยานับจาก

การสถาปนาเมื่อ พ.ศ. 1894 ไทยสากล ดังนั้น หากปีดังกล่าวเป็นปีเกิดของ ขุนแผน ก็จะทำให้ได้ว่าขุนแผนเกิด พ.ศ. 2041 ไทยสากล เมื่อไล่ลำดับอายุ ของขุนแผนตามข้อสมมุติฐานนี้ ก็จะพบว่า หากขุนแผนเป็นแม่ทัพร่วมรบ ในศึกอยุธยา-เชียงใหม่ พ.ศ. 2088 ก็จะมีอายุ 47 ปี และจากการศึกครั้งนี้ ขุนแผนได้นำลาวทองธิดานายบ้านจอมทอง มาเป็นภรรยา ซึ่งก็เป็นไปใน ทำนองเดียวกับ “พ่อขุนผาเมือง” เจ้าเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งอาจร่วมรบด้วย ก็ได้ตัว “แม่นาง” เชื้อพระวงศ์เจ้าเมืองลำพูนที่เป็นเชลย มาเป็นภรรยา จากการ พระราชทานเป็นรางวัลการรบชนะศึก ในกรณีขุนแผนนั้น น่าสนใจไปอีกว่า ด้วยอายุ 66 ปี ของขุนแผนก็ยังเป็นไปได้ในการทำ “ศึกชิงนาง” อันเป็น เหตุการณ์ใน พ.ศ. 2107 รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

การค้นพบจารึกนี้ นับเป็นเรื่องที่น่ายินดีสำหรับแวดวงผู้ศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย เพราะสถานภาพทางวิชาการของจารึกนี้คือ เป็น จารึกที่ยังไม่เป็นที่รู้จักกันกว้างขวางมากนักในวงวิชาการ เหตุเพราะยังไม่เคย รับการเผยแพร่สู่สาธารณะในกระแสหลัก ส่งผลให้ยังไม่เคยมีผู้ใดศึกษาจารึก นี้อย่างจริงจัง เพื่อวิเคราะห์และตีความให้นอกเหนือไปจากบริบทของการ แปลภาษาเพียงอย่างเดียว อันจะทำให้สามารถอธิบายความสำคัญของเนื้อหา จารึกที่อาจเกี่ยวข้องกับบริบททางประวัติศาสตร์ไทยได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า คำแปลที่เผยแพร่ นั้น เพียงพอในการตีความ และสมควรจะรับศึกษาในเชิง ประวัติศาสตร์ เพื่อความมอกเงยทางวิชาการ โดยบทความนี้ อาจช่วยในการ ขยายองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเมืองสุพรรณบุรีได้ไม่มากนักน้อย หากจะมีการ ศึกษาจารึกนี้เพิ่มเติมอีกในอนาคต ควรมีการจำลองเส้นอักษรใหม่ และจัดทำ คำอ่านใหม่ เพื่อนำมาใช้ตรวจสอบกับคำอ่านที่ตีพิมพ์เผยแพร่ขณะนี้ว่ามีการ คัดลอกถูกผิดหรือไม่อย่างไร และเพื่อตรวจสอบข้อความที่ซ้ำชุดอีกครั้งว่า สามารถอ่านเพิ่มเติมได้อีกหรือไม่ ทั้งนี้ เพื่อให้การอ่านแปลครั้งใหม่ในอนาคต มีความถูกต้องมากยิ่งขึ้น

### กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ คุณปัญชลิต โชติกเสถียร และ “ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) สุพรรณ” ที่นำเสนอข้อมูลของจารึกวัดปู่บัวให้เป็นที่รู้จักในสาธารณะ ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้แปลและตีความเนื้อหาของจารึกให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ขอขอบพระคุณ นพ.นิคม มีอินทร์ ที่เอื้อเฟื้อสำเนาภาพเนื้อหาบทความ “ลานทองจากสุพรรณ” ในหนังสือหายากเรื่อง “ที่ระลึกเปิดอาคารศาลจังหวัดสุพรรณบุรี ศาลแขวงสุพรรณบุรี 16 กุมภาพันธ์ 2505” ขอขอบพระคุณ “ผู้เขียนนิรนาม” บทความลานทองเมืองสุพรรณ และ “ผู้เชี่ยวชาญกรมศิลปากร” ซึ่งไม่ประสงค์ออกนาม (คาดว่าคือ ศ.ฉ่ำ ทองคำวรรณ) ที่ร่วมเผยแพร่ข้อมูลขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.เชิดศักดิ์ แซ่ลี้ ภาควิชาฟิสิกส์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ อาจารย์อรพิน รียาพร้าว สถาบันวิจัยดาราศาสตร์แห่งชาติ ที่ให้ความอนุเคราะห์ตรวจสอบความถูกต้องตรงกันของวันเดือนปีหลักที่ผู้วิจัยใช้อภิปราย สุดท้าย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รศ.เสมอ บุญมา ที่กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ และชี้แนะการแปลภาษาบาลีเป็นบทแปลภาษาไทย หากการแปลยังคงขาดตกบกพร่องประการใด ผู้วิจัยขอรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว และยินดีรับข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์จากผู้อ่าน มาพิจารณาปรับปรุงต่อไป

### เชิงอรรถ

<sup>1</sup> ปัจจุบันคือ (1) จารึกพุทธภิเษกสมเด็จพะครูจุฬามณีศรีสังฆราช (กท.56) (หอสมุดแห่งชาติ 2529: 35-37) หรืออีกชื่อคือ จารึกลานทองวัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุพรรณบุรี (ลานที่ 2) (ศานติ ภัคดีคำ และนวรรตน์ ภัคดีคำ 2561: 226-229) และ (2) จารึกเจ้ารัตนโมลีศรีไตรโลกย์ (กท.55) (หอสมุดแห่งชาติ 2529: 90-92; ศานติ ภัคดีคำ และนวรรตน์ ภัคดีคำ 2561: 223-225).

<sup>2</sup> ทองเจือ อ่างแก้ว ใช้ปฏิทินสุริยคติของสหราชอาณาจักร ซึ่งเริ่มใช้ปฏิทินสากล เมื่อ ค.ศ. 1753 (พ.ศ. 2296) สำหรับเทียบปฏิทินจันทรคติไทย ดังนั้น วันเดือนปีทางสุริยคติที่ได้ก่อน ค.ศ. 1753 จึงเป็นไปตามปฏิทินจูเลียน อันที่จริงแล้ว ปฏิทินสากล

ใช้ครั้งแรกโดยกลุ่มประเทศที่นับถือนิกายโรมันแคธอลิกตั้งแต่วันที่ 15 ตุลาคม ค.ศ. 1482 (พ.ศ. 2125 ไทยสากล).

<sup>3</sup> จากการทดสอบเทียบวันเดือนปีทางจันทรคติของจาร์ริกที่สุ่มเลือกโดยผู้วิจัย พบว่า จาร์ริกที่มีวันเดือนปีทางจันทรคติ “ตรงกัน” กับเกณฑ์ของ ทองเจือ อ่างแก้ว เช่น (1) จาร์ริกเจ้าเถรศรีเทพภิรมานนท์ พ.ศ. 1955 (2) จาร์ริกสมเด็จพระมหามุนีนีรตนโมลี พ.ศ. 1964 (3) จาร์ริกฐานพระอิศวร พ.ศ. 2053; “คลาดเคลื่อน 1 วัน” เช่น (1) จาร์ริกวัดส่องคบ 3 พ.ศ. 1973 (2) จาร์กรอยพระยุคลบาทวัดบวรนิเวศวิหาร พ.ศ. 1969 (3) จาร์ริกลานทองวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี ลานที่ 2 พ.ศ. 1990 (3) จาร์ริกวัดตำหนัก 2023; “คลาดเคลื่อน 2 วัน” เช่น (1) จาร์ริกลานทองขุนอินทาร 2031 (2) แม่นางมวงคลเทวี 2037 (3) จาร์ริกพระธรรมกาย พ.ศ. 2091

<sup>4</sup> เพื่อตรวจสอบผลการสอบเทียบศักราชของผู้วิจัย ซึ่งวางเกณฑ์ตามอาจารย์ทองเจือ อ่างแก้ว ว่าคลาดเคลื่อนหรือไม่ ผู้วิจัยจึงขอความอนุเคราะห์จาก อาจารย์ ดร.เชิดศักดิ์ แซ่ลี ภาควิชาฟิสิกส์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ อาจารย์อรพิน รียาพราว สถาบันวิจัยดาราศาสตร์แห่งชาติ ช่วยตรวจสอบวันเดือนปีตามจาร์ริกคือ “วันอาทิตย์ ขึ้น 11 ค่ำ เดือนหก มะเมีย” ว่าสามารถตรงกับปีใดได้บ้าง ซึ่งทั้งสอง ท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ตรวจสอบและแจ้งว่า ในช่วง จ.ศ. 800-950 (พ.ศ. 1981-2131) นั้น มีวันเดือนปีที่เป็นไปได้มากที่สุดอยู่ 2 วันคือ (1) วันอาทิตย์ที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2065 (วันเกรกอเรียน) (จ.ศ.884) และ (2) วันอาทิตย์ที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2089 (วันเกรกอเรียน) (จ.ศ. 908) ซึ่งทั้งสองวันนี้ ตรงกับผลการสอบเทียบศักราช ของผู้วิจัย (ดู ตารางที่ 1) ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณทั้งสองท่าน มา ณ โอกาสนี้ อนึ่ง เมื่อพิจารณาร่วมกับบริบททางประวัติศาสตร์แล้ว ผู้วิจัยจึงเลือกวันอาทิตย์ที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2089 มาอภิปราย.

## บรรณานุกรม

### ภาษาไทย

กรมศิลปากร. 2515. คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา.

กรมศิลปากร. 2518. คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (พิมพ์ครั้งที่ 2). นครหลวง: สำนักพิมพ์คลังวิทยา.

กรมศิลปากร. 2538ก. *เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 1* (พิมพ์ครั้งที่ 70). กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

กรมศิลปากร. 2538ข. *เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม 3* (พิมพ์ครั้งที่ 70). กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

กรมศิลปากร. 2551. *จารึกล้านนา ภาค 2 เล่ม 1 จารึกจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน*. กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการพิจารณาจารึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย ในคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย กรมศิลปากร.

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. 2537. *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 82 เรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และนิยดา ทาสุนธ์. 2524. *รายงานวิจัยเรื่องการวิวัฒนาการของรูปอักษรธรรมล้านนา*. กรุงเทพฯ: สภาวิจัยแห่งชาติ.

จันทบูรินฤนาถ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ-). 2537. *ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบูรินฤนาถ* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

จำปา เยื้องเจริญ, เติม มีเต็ม, และคงเดช ประพัฒน์ทอง. ม.ป.ป. *วิเคราะห์ศิลปจารึกในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญไชย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

จำปี ชือสัตย์. 2551. *พจนานุกรมมอญ-ไทย สำเนียงมอญลพบุรี เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: ที่ระลึกการพระราชทานเพลิงศพพระธรรมเมธากรณ์ (สนิท สุภาจาโร) ณ เมรุวัดจันทน์กะพ้อ อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี วันเสาร์ที่ 15 มีนาคม 2551.

ฉันทส เพียรธรรม. 2560. “การสังเคราะห์องค์ความรู้ประวัติศาสตร์รัฐสุพรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม”, *วารสารวิทยาลัยนครราชสีมา*, 11(1): 272-290.

ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ 2564ก. Facebook (5 พฤษภาคม 2564): *คลายปริศนาจารึกลานทองวัดปู่บัว จ.สุพรรณบุรี*. สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/groups/supphanhistory/posts/2740107586301255/> (15 กรกฎาคม 2564).

ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ 2564ข. Youtube (5 พฤษภาคม 2564): *คลายปริศนาจารึกลานทองวัดปู่บัว จ.สุพรรณบุรี*. สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/watch?v=9uhJKYrbdwE> (15 กรกฎาคม 2564).

- ตรงใจ หุตางกูร. 2561. การปรับแก้เทียบศักราช และการอธิบายความพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ทองเจือ อ่างแก้ว. 2516. *เถลิงศก 5285 ปี ตั้งแต่กลียุคศักราช 0 ถึง 5285 ก่อนพุทธศักราช 2558 ถึง พ.ศ. 2727 คำนวณตามสูตรคัมภีร์สุริยาตร์*. สระบุรี: ชวนะการพิมพ์.
- ประเสริฐ ณ นคร และคณะ. 2534. *จารึกล้านนา ภาค 1 เล่ม 1 จารึกจังหวัด น่าน พะเยา แพร่*. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยการปริวรรตและชำระจารึกล้านนา มูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน จัดพิมพ์ในโรกาส สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระชนมายุครบ 3 รอบ พุทธศักราช 2534.
- ปัญชลิต โชติกเสถียร. *ชมรมนักโบราณคดี (สมัครเล่น) เมืองสุพรรณ*. (20 กรกฎาคม 2564). สัมภาษณ์.
- ปิยะดา อินทร์สงค์. 2564. “(๔) ศธ ๒.๑.๑/๑๒๒ พบพระพุทธรูปในพระเจดีย์พังวัดปู่บัว จังหวัดสุพรรณบุรี” ใน นานา . . . นำรู้จากเอกสารจดหมายเหตุ เรื่อง : การค้นพบพระพุทธรูปปางนาคปรก วัดปู่บัว จังหวัดสุพรรณบุรี. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ จังหวัดสุพรรณบุรี. สืบค้นจาก <https://www.finearts.go.th/suphanburiarchives/view/23707> (21 กรกฎาคม 2564).
- นิรนาม. 2505. *ที่ระลึกเปิดอาคารศาลจังหวัดสุพรรณบุรี ศาลแขวงสุพรรณบุรี 16 กุมภาพันธ์ 2505*. ม.ป.พ.
- นิรนาม. 2517. “จารึกเจดีย์วัดปู่บัว.” ใน *สารพัดเรื่องเมืองสุพรรณ*. (หน้า 90-91). ม.ป.ท.: ม.ป.พ., หนังสืออนุสรณ์งานศพ: ประสงค์ บุรณากาญจน์ (ผู้ใหญ่ กุ้ยกิม) พ.ศ. 2442-2507.
- พระพุทธญาณ-พระพุทธพุกาม. 2553. *มูลศาสนา ลำนวนล้านนา*. เชียงใหม่: เนื่องในงานทำบุญอายุวัฒนมงคล พระครูสุวัตถ์ปัญญาโสภิต (ครูบาปัญญาวิชระ) วัดแสนเมืองมาหลวง (หัวช่วง) จังหวัดเชียงใหม่.
- พระเทพปริยัติโมลี (สุทัศน์). 2560. *หลักสูตรบาลีไวยากรณ์และหลักสัมพันธ์* (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพฯ: สำนักเรียนวัดโมลีโลกยาราม.
- พระมหาวุฒิพงษ์ วุฑฒิวีโส, พระครูโสภณวีรานวัตร, และปณณวิชัย แสงหล้า. 2560. *การพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดในจังหวัดสุพรรณบุรี*. รายงานการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ.

- พิชญ์ อุทัยภพ. 2561. งานศิลปกรรมในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุพรรณบุรี. 2564. โบราณวัตถุที่สำคัญ: พระพุทธรูปนาคปรก พบที่วัดปู่บัว. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุพรรณบุรี. สืบค้นจาก <https://www.finearts.go.th/suphanburimuseum/view/11592-โบราณวัตถุที่สำคัญ> (22 กรกฎาคม 2564).
- พุทธสมาคมจังหวัดสุพรรณบุรี. 2506. “จารึกเจดีย์วัดปู่บัว” ใน การประชุมพุทธศาสนสมาคมแห่งประเทศไทยครั้งที่ 11 ณ จังหวัดสุพรรณบุรี ระหว่าง วันที่ 14-17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2506. (หน้า 299-300).
- มนัส โอภาณกุล. ม.ป.ป. ประวัติศาสตร์ และโบราณคดีเมืองสุพรรณ. กรุงเทพฯ: บริษัทมีเดียเอนเตอร์ไพรส์.
- มนัส โอภาณกุล. 2527. “ชุมชนพันปีกับโบราณวัตถุที่เมืองสุพรรณบุรี”, วารสารเมืองโบราณ, 10(4): 43-50.
- ราชกิจจานุเบกษา. 2478. “24. วัดปู่บัว อำเภอบางแพะ จังหวัดสุพรรณบุรี.” ใน ประกาศกรมศิลปากร กำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติ. (วันที่ 8 มีนาคม 2478) 52: 3711.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2550. “พระไอยการลักกลาฐกเมยผู้คน” ใน กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ศานติ ภักดีคำ และนวรรตน์ ภักดีคำ. 2561. ประวัติศาสตร์อยุธยาจากจารึก: จารึกสมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.
- สุด ศรีสมวงศ์, และพรหม ขมาลา (แปล). 2557.ตำนานมูลศาสนา. รวี สิริอิสสระนันท์ (บรรณาธิการ). นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- แสง มนวิthur (แปล). 2518. ชินกาลมาลีปกรณ์ (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพงษ์สวัสดิ์ สุริโยทัย ท.ม., ต.ช. ณ เมรุวัดธาตุทอง 15 พฤศจิกายน 2518).
- แสง มนวิthur (แปล). 2540. ศาสนวงศ์ หรือ ประวัติศาสตร์ ฉบับพระปัญญาสามิ (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ในงานพระราชทานเพลิงศพพระราชธรรมสุนทร (ฉ่อง ถาวโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดพิชัยญาติการาม รองเจ้าคณะภาค 16.

- สำนักหอสมุดแห่งชาติ. 2548. *ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, คณะอนุกรรมการพิจารณาจารึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย ในคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย.
- หลวงเทพดรุณานุศิษฐ์ (ทวี ธรรมธัช ป.๙). 2540. *ธาตุปูปี่ปิกา (หรือพจนานุกรม บาลี-ไทย)* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- หอสมุดแห่งชาติ. 2529. *จารึกในประเทศไทย เล่ม 5*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- อบต. สนามชัย. 2564. *วัดปู่บัว* (องค์การบริหารส่วนตำบลสนามชัย สุพรรณบุรี). สืบค้นจาก <https://www.sao-sanamchai.go.th/th/index.php/2017-11-13-12-25-35/379-วัดปู่บัว> (21 กรกฎาคม 2564).
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ. 2543. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ตรีสวิน (ซิลค์เวอร์มบุคส์).
- อินเทอร์เน็ต เอียน วัดสัน. 2556. *การศึกษารูปคำภาษามอญโบราณจากจารึกที่พบในประเทศไทย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-17*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

### ภาษาอังกฤษ

- DDSA. 2021. *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary (updated in March 2021)*. Retrived from <https://dsal.uchicago.edu/dictionaries/pali/> (July 31st, 2021).
- Google Maps. 2021. *Suphanburi*. Retrived from <https://www.google.co.th/maps> (July 10th, 2021)
- Monier-Williams, M. 2003. *A Sanskrit-English Dictionary: Etymologically and Philologically arranged with Special Reference to cognate Indo-European Languages*. (3rd Reprint). New Delhi: Asian Educational Services.
- Nai Tun Way. 2012. *A Dictionary of the Mon Inscription from the Sixth to Sixteenth Centuries*. Bangkok: Tech Promotion & Advertising co., Ltd.
- Shorto, H. L. 1971. *A Dictionary of the Mon Inscriptions from the Sixth to Sixteenth Centuries*. London: Oxford University Press.
- Walker, J. 2015. *Fourmilab Switzerland: Calendar Converter*. Retrieved from <https://www.fourmilab.ch/documents/calendar> (August 7th, 2021).